

ÖTVENEGYEDIK FEJEZET

A grófnő programszerűen visszajött a táborba, de ezúttal nem volt ünnepélyes fogadtatás. Be sem jelentette előre, egyenesen a parancsnokság szobájába ment, és csak akkor tudták meg, hogy ott van, mikor az egyes termekben megjelent az adjutáns, és bizonyos urakat diszkréten elhívott. Elhívták a nagykövet öccsét, Czernin hadnagy urat, von Goldegg hadnagy urat és többeket a lovasságtól. Benkő százados nem is várta meg, amíg hívják, felvette aranyzsinóros atilláját, s ment magától. Elhívták Pick főhadnagy urat, ami bizonyos konsternációt okozott, de a zsidókat igen nagy elégtétellel töltötte el. Két Pick volt a táborban, a főhadnagy úr, meg egy szegény Pick, aki legénységi volt, és betegsége miatt kegyelemből engedték be a táborba, miután igazolta, hogy jegyzői oklevele van. A szegény Pick nagyon szerény és udvarias ember volt. Nem tagadta, hogy ötvenéves kora és jegyzői diplomája dacára még csak segédjegyző valami felvidéki faluban, ahol nagy családjával él. A másik Pick, a gazdag Pick egy joviális, kövér, nagy ember volt, tele szeplővel. Sok pénze lehetett odahaza, mert innen is adott ki üzleti rendelkezéseket. Azt mondta, Szlavóniában fűrésztelepei vannak, és ennek igaznak kellett lennie, mert állandó fizetéses könyvelőt alkalmazott, azzal végeztette tábori lapokon a levelezést. Minden hadifogoly hetenként egyszer írhatott haza, de Pick főhadnagy úr levélírási jogokat vásárolt, előre közölte családjával, hogy milyen névalírásokkal fog írni, hogy a muszkáknak fel ne tűnjön a sok Pick aláírású posta. Egy intelligens legénységi volt a könyvelője Pick főhadnagy úrnak, mert tiszt nem vállalkozott a fizetéses munkára. Nagyon nagy lábon élt, és mein Kindnek szólított minden tisztet. Vallásos ember volt, és péntek este fonott kalács állt az asztalán, amit Habarovszkban külön Pick úrnak csinált egy kínai. Fehér abroszon terítették neki, minden ebéd után feketekávéét ivott, szivarozott, egy félórácskát aludt, azután mintha csak odahaza lenne, uzson

náig kaláberezett néhány szegény ördöggel, akiknek pénzt adott kölcsön, hogy legyen nekik miből veszíteniük.

A gazdag Pick láthatóan jól élt, és csak az üzletei miatt aggódott. Az is hozzátartozott a programjához, hogy este, mikor lefeküdt az ágyba, elolvasta a Primorszkaja Zsizny aznapi számát, melyet külön neki hoztak egy példányban. Neki nem kellett tolmács, mert a gazdagnak ebben is szerencséje van. Tudott horvátul még hazulról, és pár hónap múlva egészen tökéletes volt az oroszban. Pénze mindig volt. Azt mondták, nagy pénzzel került hadifogságba, de azóta is fantasztikus összegeket kapott. Legutóbb például hasmelegítőt vétetett magának Habarovszkban.

Jelentős szociális különbségek nem voltak a lágerben, mert hiszen a fizetését mindenki megkapta, de az italosok meg a kártyások sokszor megszorultak, és ezekből került ki Pick főhadnagy úr udvara. Ezek voltak azok a szegényebb elemek, akikkel Pick főhadnagy úr játszott.

Hogy a szegény Pick miért volt olyan szegény, azt nem lehet tudni. Úgy látszik, megszokta otthon a szegénységet meg a spórolást, és nem mert költeni, nem mert részt venni semmiben. Talán attól félt, hogy kidobják egy szép napon, és akkorára gyűjtött. Tény, hogy nagyokat sóhajtott, ha látta a konzervbefőtteket és a városi süteményeket. Gyakran megállt a bokszok mellett búsan, s keserű kis irigységgel, fájdalmas tehetetlenséggel azt mondta:

– Nekem, sajnos, nem jut ilyesmire...

Ha gyűjtések voltak, a szegény Pickhez nem is fordultak, viszont a gazdag Pickhez leelőször mentek az ívvel, aki bőkezűen, széles gestussal, jó kedélyű mosollyal majd annyit írt alá, mint az egész tábor együttvéve. Ő volt a főmecénás. Templomra, novellapályázatra, Izgatóra, mindenre adakozott, és jókedvűen biztatta a gyűjtőket: „Nur brav und solid machen...”¹

Sokáig tartott az értekezés, de közben nem szivárgott ki semmi. Nem lehetett remélni, hogy Haertl vagy Czernin elárul

nak valamit, viszont Feszt bárót meg sem hívták, úgy látszik, róla már végleg lemondott az arisztokrácia. De Benkő százados úr, az biztos mindent elmond. Egyszer ki is nyitotta mérgesen az ajtót, valószínűleg összeveszett bent, de utána szólt egy bársonyos női hang: „Herr Rittmeister...”² Erre a százados visszament.

A grófnő von Goldeggel jött ki a teremből, franciául beszélgettek, nagyon el voltak merülve, alig figyelt a grófnő a halálsápadt foglyokra, akiknek furcsa és bizonytalan reményeik most egyszerre gyilkos biztonsággal húzódtak kifelé a táborból, a grófnő tűnő fátyla után...

Nem maradt más remény, mint Benkő kapitány úrhoz menni, és tőle megtudni valami biztosat. Meg kell jegyezni, hogy Elek szerkesztő úr nagyon hidegen viselkedett, meg volt sértve, hogy őt nem hívták a tanácskozáshoz. Mint a hivatalos lap szerkesztőjének, neki is járt volna ez a megtiszteltetés. De Benkő százados úr egyenesen hozzá ment a gyékényfalú szerkesztőségbe, s beszélni kezdett, nem várta, hogy kérdezze valaki. Különben dr. Elek szerkesztő úgysem kérdezte volna, mert meg volt sértve.

Benkő százados azonban egy kicsit várt, amíg köré gyülekeztek a hadifoglyok, amíg teli lett a boksza, azután egészen nyíltan kezdte mesélni:

– Képzeljétek, ki akartam jönni, ott akartam hagyni az egész konferenciát, mert elkezdtek főhadnagy úrnak szólítani. Kérem, mondtam, ha én főhadnagy úr vagyok, akkor az őrnagy úr csak százados. Ezért akartam otthagyni. De aztán nem bántam meg, hogy visszamentem, mikor a grófnő hívott. Azt mondták, ezt a kérdést hagyjuk, és hagytam is, de ettől kezdve kapitány uraztak. Borzasztó, hogy milyen önzők az emberek. Itt van ez a jányképű Goldegg, az a legnagyobb baja, hogy nem kapja pontosan az Illustration című lapot. A grófnő felírta, hogy majd pontosan küldeti neki. Én azt mondtam csupa tréfából, hogy lefőzzem a Goldegget, hogy legjobban a piros nadrágot nélkülözöm, nagyon restellek

zöld nadrágban járni huszár létemre. Hát nem felírta a grófnő? Felírta, azt mondta, gondoskodni fog róla. De, feleltem, vigyázzon a színre, mert ez a muszka szín nem jó, nem ilyen a mi nadrágunk. Nem piros kell, hanem veres. Azt válaszolta, hogy tudja nagyon jól, mi a különbség, vigyázni fog. Pénz lesz. Kapnak az intézmények, kaptok ti is, külön-külön. Mindenki ötven rubelt jegyezhet. A parancsnokság indokolt esetben engedélyt adhat egyeseknek, ha van fedezetük, hogy többet kapjanak. Ott mindjárt elővettek egy ívet, mi bent írtuk alá, a grófnő mindet jóváhagyta. Én csak kétszáz rubelt mertem kérni, de Pick hatezer rubelt jegyzett, meg hatezret jegyzett Szmrecsányi is. A legénységi állományúak, akik itt vannak a tisztí táborban, harminc rubelt kaphatnak, de mindegyikért jót kell állnia valakinek. Pick azt mondta, hogy ő jótáll az egész társaságért, per ötven rubelre. Így aztán mégis ötven rubelt fognak kapni. Kár, hogy Picknek jutott eszébe, én is aláírtam volna nekik, összesen tán hárman vannak. Haertl persze jajgatott, hogy mindent a jólétinek, de én leintettem. Jönnek adományok is, de azok majd csak később. Azokat majd Congerrel és Heedbloommal rendezik, a habarovszki meg a vlagyivosztoki konzulokkal. Nincs semmi baj, fiúk... Ezennel felajánlok a Szibériai Újságnak tíz rubelt, a színháznak tíz rubelt, semmi baj...

A táborban pár perc múlva már élénken kommentálták az esetet, és különösen a Goldegg-dolog nem tetszett. A hatezer rubel miatt nem lehet szólni semmit. Ezek gazdag emberek, ők tudják, hogy mit vállaltak. Többen azt beszélték, hogy Szmrecsányi egy finom szibériai bundát akar venni, Pick pedig úgyis megkapta volna a pénzt, legfeljebb pár nappal később. És különösen enyhítő, hogy a szegényekért jótállt. Meg lehetnek elégedve az ötven rubellel, nem is fog senki többet aláírni. A parancsnokság mégiscsak jól vezeti az ügyeket. De nini, hiszen a Benkő százados úr nem mondott semmit a kívánságokra nézve. Lesz két tésztanap? Megint szaladtak Benkő kapitány úrhoz, aki azt mondta, hogy bolondul voltak összeállítva a kérések, de a grófnőnek nagyon tet

szettek. Azt mondta, hogy a lovagias ügyek hazavitele még eddig minden táborban szerepelt, ezért ezt teszi első pontnak. Azután nagyon jó, hogy ilyesmiket kérnek. Először is mindet teljesíteni tudja, talán a két tésztanappal lesz baj, odahaza viszont nagyon meg fogja nyugtatni a hozzátartozókat, ha látják, hogy alapján véve nem szenvednek ínséget.

Mindenki szíven elhatalmasodott a hála a parancsnokság, a hála és gyöngédség melegsége a drága, jó grófnő iránt, aki eljött a messzi Szibériába, aki elhozta a hazai nap, a hazai föld, a hazai mező áldását, egy múló pillanatra meglegette a boldog szabadulás jövőbeli reménységét.

Ugyan néhány boksz felől ironikus megjegyzések is hallatszottak, de ezeket nem vette tudomásul senki. Igazán nem lehet olyan csekélységek megakadni, hogy Haertl kezében több hatalom lesz a szeretetadományok miatt, hogy nagyobb lesz a fegyelemkényszer, a parancsnokságnak nagyobb hatásköre lesz ezután. A parancsnokság valószínűleg gondoskodott a legénységi táborokról, az Usszuri-parti koldulókról is, bizonyára azokat is ellátta. Persze, azoknak nem a francia képeslapokat küldeti, az természetes. Maga a parancsnokság mondta, hogy kapnak szeretetcsomagot.

Az Izgató plakátokon tudatta, hogy holnap délelőtt új, rendkívüli szám jelenik meg. Az egész szám a grófnővel fog foglalkozni. A grófnő arcképét Sipos László festőművész rajzolja az Izgató címlapjára.

De ez nem is volt fontos. Mit mondhat most az Izgató? Igazán nem mondhat semmit. Úgy látszik, versenyez a Szibériai Újsággal, mert a Szibériai Újság is külön számot ad ki. Biztosan mindkettő szép címlapot és meleg hangú cikkeket közöl a látogatásról.

Az Izgató másnap délben tényleg megjelent a külön számmal. Nagyon rosszmájú lap volt. Haertl is le volt benne rajzolva, ahogy vigyáz egy bezárt, rácsos raktár előtt a sok szeretetholmira. Goldegg kifestve szerepelt, és egy függőhintán az Illustrationt

olvasta. Az egyik képen nagy tömegnyi rongyos ember tartotta a kezét esdően, a grófnő pedig egy lazacfarkot nyújtott feléjük. Ilyen dolgok voltak benne, és senkit sem lepett meg az a hír, amelyet az ebédnél tudtak meg, hogy az Izzató című lágerélclapot a parancsnokság elkobozta és betiltotta.

ÖTVENKETTEDIK FEJEZET

A lágerélet nagyon fellendült. Az is megkapta a pénzt, aki ötven rubelt jegyzett, az is, aki hatezret kért kölcsön. Mielőtt kiosztották a pénzt, még egyszer figyelmeztették a tiszteket, hogy ezt otthon a családtól kérni fogják, és legkésőbb a hazatérés után meg kell fizetni. Így aztán az ötven rubelt csak kevesen haladták túl, sőt, akadt egy bizonyos Medveczky nevű, aki hatvannégy rubel összespórolt pénzét átadta a parancsnoksággal a grófnőnek, hogy vigye haza a feleségének. Ez a Medveczky évek óta a legszerényebben élt, és kopekenként spórolta össze a hatvannégy rubelt. Este meg reggel a családja arcképe előtt imádkozott, és elmondta, hogy nagyon rosszul éltek a feleségével, még verekedtek is, de élete hátralevő idejét a felesége meg a gyermekei imádatának szenteli. Azt hiszi, nagy nyomorban él odahaza a családja, megbánta az egész életét, szívesen meghalna, ha ezzel segíthetne rajtuk. Pénzt persze nem vett fel, isten őrizz, hogy ezzel is terhelje szegényeket!

Békétlenek mindig vannak, ezek most is próbálták izgatni, hogy mire Szmrecsányinak a hatezer rubel, meg mire Picknek a töméntelen pénz, de nem lehetett mondani semmit, mert mindenki annyit kapott, amennyit kért, és a parancsnokság csak tanácsolta az ötven rubelt de senkit sem kényszerített. Akinek volt mersze, és többet kért, az többet is kapott, de utólag nem lehetett változtatni a dolgokon, az ívek le voltak zárva.

Attól kezdve, hogy a pénzosztás megkezdődött, egész nap dolgoztak a muszka csempészek. Bort, rumot meg konzerveket hoztak Habarovszkból. Most, hogy tele volt a tábor pénzzel, hatalmas ládákat hoztak, és igen olcsón amerikai dohányt meg egyiptomi cigarettákat lehetett venni. Hitelbe is adták, egész kicsi részletekre, majd a havi fizetésből fogják levonni. Finom borotvaszappanok jöttek, kölnivizek, körömollók, szvetterek, mindenféle. Ez azonban még csak a kezdet, azt mondták a parancsnokságon. Rengeteg posztó és sok hasznos dolog érkezik még. Kész ka

bátok is lesznek. Semmit sem kell kifizetni egyszerre, részletfizetésre is lehet vásárolni, majd levonják a fizetésből. Ami befolyik, az a jóléti kasszába megy, lágerjóléti alapra; ha majd inség lesz, vagy megszorul a tábor, vagy betegség lesz, arra gyűjtik.

A nagy bőségben megfélekedtek a sajtószabadság súlyos sérelméről, mely az Izzató elkobzásával és betiltásával érte a tábort. Különbözik igazán nem szép, hogy az Izzató megsértette a jótékony grófnőt, ezt nem érdemelte meg. Még az a jelenet a lazacfarokkal, az hagyján, de egy másik kép is volt, ez nem kellett volna. A grófnő ezen úgy szerepelt, hogy egy rongyos fogoly hadnagy áll előtte, aki sóváran néz a grófnőre, csurog a nyál a szájából. A kép alatt ez a szöveg állt:

Grófnő: Talán segíthetnék az ön baján, hadnagy úr?

Hadnagy (vággyal): Nagyon könnyen, grófnő!

Főként ezt a képet és szöveget kifogásolta a parancsnokság, továbbá többen a vezérkarból. Most már ugyanis egész vezérkara volt a parancsnokságnak. Azokból a bizonyos kivételekből alakult, akik bent voltak a tanácskozáson, mikor ott volt a grófnő. Azok mindig a parancsnoksággal tárgyaltak és tanácskoztak, úgy látszott, most már sokkal szorosabb a viszony köztük. De ketten nem nagyon vettek részt az állandó megbeszéléseken. Az egyik persze Benkő kapitány volt, a másik Szabó bácsi, egy főorvos. Szabó bácsinak hosszú szakállá volt, és nagyon szívesen gyógyított mindenkit, de nem tartott rendelőórát. Mindig ott ült az emberek között, jött, ment a szobákban, és kérdezősködött, érdeklődött. Ha látott valami gyanúsat, mindjárt kérdezte: mi bajod, fiam? Azonnal segített. Lakhatott külön szobában, fent hordhatta volna az orrát, de az élénk és kellemes öreg úr mindig ott sürgött a termekben. Délután leült Kaufmann Jóskával kártyázni, és akkor mindketten egy nagy számot mondtak, és azt felírták a kis, fekete táblára:

– Hárommillió-négy százhuszonkétezer-kilencszázhetvennégy...

– Lement tegnap kilencvennégyezer-egyszázhusz...

Szabó bácsi, a főorvos és Kaufmann Jóska még tizennégyes hadifoglyok voltak, és azóta játszották a végtelen partit. A partit a békekötésig tervezték, és volt még elég idő lejátszani a differenciákat. Tekintélyes veszteségek mutatkoztak, de a játékosok nem voltak idegesek. Szabó bácsi néha letette játék közben a pipáját, és azt mondta Kaufmann hadapródnak:

– Kecskeméti ember vagyok, öcsém, de már őseim, a jazigok sem hagytak ilyenkor táblát...

Szabó bácsi aznap délután sem hagyta abba a kaszinópartit, mikor a grófnő a táborban volt, pontosan leült akkor is, és ünnepélyesen bement a szokott időben a differenciákat. Szabó bácsi nem vett részt a kamarilla ülésein, de nem is tüzelt, nem is nyilatkozott. Gyógyított és kártyázott öcsém Jóskával.

Se a lapbetiltás, se a furcsa tömörülés a parancsnokság körül nem okozott különösebb feltűnést. Szerencse, hogy a színházat nem bántották, mégiscsak ez lesz az igazi szórakozás!

A színházi előadás napjáig a legnagyobb titokzatosság volt. A színésznők, színészek, műszaki munkások, a színházi varroda személyzete nem árult el semmit. Titkolóztak, és egymás között suttogtak. A nagytermet bezárták, oda csak színházi tagok mehettek. Színpadot ácsoltak, bútorokat meg kulisszákat festettek, és lázasan készültek a megnyitó előadásra. A zenekar mindennap próbált, és azt mondták, hogy Hoppe karnagy egy külön Szibériai galoppot komponált a nagyszerű alkalomra.

Az előadás napján közvetlen ebéd után volt a napiparancs. Este mindenki színházban lesz, ezt a parancsnokság is respektálta. A parancsban benne volt, hogy a parancsnokság feloldja az Izgató betiltását. Az elkobzás érvényben marad, azt a bizonyos számot a parancsnokság nem engedi köröztetni, de eltekint minden megtorlástól Novák színigazgató nagy érdemei miatt, melyeket a színház létesítésével kifejtett. A jövőben az Izgató remélhetőleg nem fogja túllépni a tisztes évődés határait.

Közeledett az est, és Elek szerkesztő úr jelentkezett nála a bokszában. Felkérte őt, hogy a mai megnyitó előadásról szívesked

jen a Szibériai Újságban egy méltatást írni. A nagy eseményről három cikk fog megjelenni a lapban. A vezércikk is a kultúreseményről fog szólni. Farkas segédszerkesztő úr rendes kritikát ír, ő pedig irodalmi szempontból méltassa az eseményt, különös tekintettel a közönséggel való lelki kapcsolatra.

– Egyébként – mondta Elek szerkesztő úr – a szerkesztőségnek járó három szabadjegy közül az egyiket át is adom. Parancsolj...

– Köszönöm... De hát nem ingyenes az előadás?

– Dehogynem ingyenes. Miért?

– Hát akkor mire a szabadjegy?

– Ugyan. Az mindegy, hogy ingyenes vagy nem ingyenes. A lapnak mindenesetre jár szabadjegy. Ez csak természetes...

– Persze...

...A bejáratoknál mindenkit karszalagos rendezők vezettek a helyére. A terem már szinte zsúfolva volt, amikor belépett. A rendező udvariasan invitálta az első sorba, ahol csak karosszékek voltak. A többi helyre mindenki a kis hokkedlijével jött. Így érkezett a színházi közönség, kis hokkedlivel a hóna alatt, de ő erre nem is gondolt. Nem is kellett, mert neki az első sorban, a parancsnokság mellett meg az idősebb urak között készítettek helyet. A székek támlájára az első sorban papírlap volt ragasztva, és rondírással az állt rajta: Órnagy úr... Jóléti bizottság elnöke... Legénységi parancsnokság... Szabó főorvos úr... Benkő százados úr... Es a szélén, három támlásszéken, hatalmas fekete betűkkel: Sajtó.

A sajtónak fenntartott helyek egyikére ült, és végre felzendült a lágerzenekar hangszereiben a híres induló, Hoppe karnagy úr Szibériai galoppja. Aztán szétment a függöny, és elkezdődött az előadás, a Fogoly Tiszti Színház első előadása, a Ciklámen, Gábor Andortól.

Lakner Leona, az a bizonyos hosszú zászlós játszotta a női főszerepet, és mikor megjelent a színpadon, divatos bő ujjakkal, lakk félcipőben, a nyakán a blúz ingerlően kivágva, mikor leült, és látszottak a művésznő bokái, és csendesen színezve beszélt, le

fojtott, elváltoztatott hangon, és hátraszegte a fejét, mikor csók, egy csók következett, az emberek csendesen őrjöngtek a helyeiken. És mikor Udvardy néni is kijött, s lármázni kezdett női hangon, és nagy, kitömött mellei voltak, mert szakácsnőt játszott Udvardy néni, megenni való volt.

Megfeszült a figyelem, és minden elhangzott szó, minden elmúlott mozdulat mintha örökre eltűnő kedves viszontlátás volna. Reszkettek, hogy mindjárt vége lesz, hogy elrepül a szakácsné riszáló dereka és Lakner Leona...

Összement a függöny, és a parancsnokságtól kezdve a belopódzott legénységig egy őrjöngő üvöltés volt az egész terem. Ha rajtuk állt volna, mindjárt megismételtették volna az egész előadást.

– Egy művész nő ez a Lakner Leona, egy kész, kiforrott művész nő...

– Szépség. A Nagy Ica egy igazi női szépség. Ezt a darabot otthon se játszották tökéletesebben. Ragyogó. Láttam Pesten ezt a darabot, de...

– És egy ilyen Rákosi Szidi, mint az Udvardy néni... Felment a színpadra a kulisszák közé, elvégre, ha hírlapíró az

ember, felmegy. A gratulálóktól alig lehetett odaférni. A színpadon parfümillat volt, és egy főhadnagy ámuló csodálattal, rajongva nézett Nagy Icára, aki tovább is selypítve, fisztulázva, elváltoztatott hangon beszélt. Lengyel úr, egy kövér pesti tisztviselő, aki Nagy Ica kosztümjeit varrta, büszkén állt Ica mellett, és gyöngéden nézte. Ahogy azonban őt meglátta Lengyel úr, hirtelen odasúgott Icának valamit, aki odapenderült, és kecsesen pukedlizett előtte.

– Hogy tetszettem, szerkesztő úr?

– Kedves, nagyon kedves...

Nagy Ica szemeiben örömkönnyek ragyogtak, váratlanul és meglepően ráborult a mellére. Furcsa volt Nagy Ica illatos parókája, csiklandozta a szemét, kitömött mellei, krémes, leányos puhaságú keze hozzáért...

– Nagyon boldog vagyok... – zokogta a mellén Nagy Ica művész nő.

ÖTVENHARMADIK FEJEZET

A Szibériai Újságba a következő cikket írta a Ciklámen szibériai bemutatójáról: „...Forró színházi est színhelye folyó hó tizedikén a helybeli Fogoly Tiszti Színház.”

Pokrócokból van az öltöző, a fogoly tiszték takaróiból, benézek egy pillanatra, szerencsémre lyukas a pokróc, be lehet nézni hál' istennek, benézek tehát. Az orrommal, a fülemmel és a szememmel is benézek, beledőlök a pokrócba, izgatottan, reszketve a kis lyukon kiáradó illúziótól.

Masztixszag és sminkek illata, színes minden, petróleumlámpa világít a sok drága vacakra... Toalettmaradványok, illúziószerelvények, káprázati eszközök... Istenem... Egy kis vidéki színház öltözője ez... A helybeli garnizon rangidős tisztje, egy kapitány udvarol a rangidős nőnek, a primadonnának. Éppen szemben vannak velem, és tőlük balra a drámai szende forgatja kétségbeesetten szerepét, és síró mimikát próbál egy tükör előtt. A komikáné szemüveges szakácsnőt játszik, fehér kötényét veszi fel éppen, és lélegzetemet visszafojtva nézem tovább a kapitányt, hogyan áll a kissé öntelt drámai főhősnő előtt.

...Illeg a kapitány, mosolyog, bal kezét a csípőjére teszi, a fején van piros sapkája, de kardja nincs az oldalán, biztosan kint van az előszobában... Úgy látom, bókot mond a kapitány a drámai főhősnőnek, úgy látom, nagyon sikerült bókot mond, mert mosolyog a drámai főhősnő, pukedlizik és mosolyog. Úgy mosolyog, ahogy általában az ilyen primadonnák szoktak, és ahogy a vidéki drámai főhősnők szoktak, és úgy pukedlizik, miként a tánciskolában tanulják a kislányok a pukedlizést. Úgy pukedlizik és úgy mosolyog, hogy ha író volnék, azt mondanám: sokat ígérően mosolyog a drámai főhősnő a kapitányra.

...És hiába mosolyog sokat ígérően a drámai főhősnő a kapitányra, azért mégsem nyúl a hősnőhöz a kapitány. Pedig csábító az alkalom, mert a főhősnő magásra tart egy kis tükröt féloldalt, s

egy hamiskás mosolyt próbál ki a földszint részére, egy hálatelt fejbólintást próbál ki a karzatnak... Istenem... Vajon milyen kis színházban vagyok, miféle kis város is lehet ez, tudni szoktam az ilyesmit... Igen, igen... valami Novák itt az igazgató. Novák-féle színtársulat... Új ember lehet, hogy olyan nehezen jutott eszembe...

...Nini... hogy lehet ez... kis, angol pipája után nyúl a drámai főhősnő, a szája szegletébe vágja a pipát, rágyújt és pöfékel, és kiárad felém az angol dohány illata, melyet hitelbe vettünk a japánoktól az amerikai konzul, Conger úr útján... Részletre vettük a dohányt, nincs kifizetve a pipa, és látom a drámai főhősnő bal arcán a kis lyukat, ahol a golyó bement. Olyan az arcán ez a hely, mint egy kis kellemgödör. (Simonyi Szerafine nevelőnőm használta békében e kifejezést, nem tudom, divatban van-e még.) És hátul a nyakát, ahol kijött a golyó, csipkével takarták el.

...Lucknál fogták el a drámai főhősnőt kézitusában, de miért hívjuk azt kézitusának, ha az ember arcába belelőnek?... És a századosnak a kardja sem a folyosón lóg fogásra akasztva, hanem egy katonai raktárban pihen Zsitomir mellett, szám van rajta, és csak a háború után adják majd vissza...

...És amikor kimegy a százados az öltözőből, kiveszi a drámai főhősnő a pofájából a pipát, súlyba tartja a pipát, és összevágja feszesen a komiszbakancsból adjusztált lakk félcipője sarkait, és szalutál a drámai főhősnő a századosnak, a kontyához kapja a mancsát, mert csak zászlós a drámai főhősnő, de már hadnagy volna, ha el nem fogják, és a százados sem volna még főhadnagy, hanem már rég százados volna a százados, ha el nem fogják...

...Csenget az ügyelő, kibiceg a komikáné, nincs is a szerepében, mégis biceg a komikáné, mert ellőtték a lábát Breszt-Litovszk alatt...

...Kiveri a bagót a pipájából a drámai főhősnő, sóhajt, és a Szibériai Újságban meg az Izgatóban is benne lesz legközelebb, hogy forró est színhelye volt folyó hó tizedikén a helybeli Fogoly Tiszti Színház..."

A cikket többen nem találták méltónak a Szibériai Újság ko

moly tradícióihoz, elvégre a lágerművészet olyan hatalmas lendületet vett, hogy csak a legnagyobb elismerés hangján lehet róla megemlékezni. Láng Ervin és Kunft művészek egy komoly képművészeti kiállításra készülnek. Nagy hadnagy úr egy kesztyűdoboz kifaragásába kezdett, mely máris igen magas művészi értékű munkának ígérkezik. Géppuskás jeleneteket farag rá, és látszik, hogy gyönyörű lesz. Pick főhadnagy úr, a gazdag Pick Héjjas festőművésznél megrendelte családi otthona, gyermekei meg felesége akvarelljei fénykép után.

Megismétlik az előadást azok részére, akik még nem látták, és megismétlik a másik két tábor részére is, hadd lássák a hetes pavilonbeliek és a Baubezirk előkelő közönsége, hol tart a hatos. Dantsek lázasan dolgozott egy cimbalmon és egy rulettgépen, a parancsnokság teljes erejéből támogatott minden művészi kísérletet. A mosdóban a zenészek próbáltak, Bartakovicsék felajánlották külön szobájukat a tábori énekkar próbáira, a tábori lelkész új beszéden dolgozott, a pályázatok a Szibériai Újság szerkesztőségében halomba gyűltek. Krebsz főhadnagy úr gobelínmintát hozatott Habarovszkából, és annak az apró öltéseit szaporázta. A művészet, a zene és az irodalom váratlan és ragyogó hajnalhasadása megbecsülést hozott a szereplőknek, rajzolóknak, komponistáknak, énekeseknek. Bizonyos gyöngéd figyelem és enyhe rajongás kellemes légköre vette őket körül.

Senki sem rosszallhatta, hogy a szeretetadományokból bővebben és ingyenesen juttattak nekik. Mindenki mosolygott, és jólesően beszélgették, hogy Nagy Ica sápadtra festette magát, úgy jelentkezett orvosi viziten aszalt gyümölcsért. Persze az orvos is nevetett, megcsipkedte Nagy Ica pofikáját, és adott neki aszalt gyümölcsöt, sőt egy skatulya tojásport is.

Aktívok is beléptek a színházba, játszottak a darabokban, zenéltek, együtt dolgoztak. Első eset volt, hogy együtt *dolgoztak* a tartalékosokkal. Persze a főbb szereplők valahogy mintha nagyobb rangot viseltek volna, mint ami a gallérjukra volt varrva. Különösen pedig a nőszereplők. Mégis másképp kellett velük

bánni. Mégiscsak a nőszereplők hoztak valami új bizsergést, valami új fűszert a játékba, alvó emlékeket rázva életre.

A szokásos reggeli sétákon hallani lehetett egy-egy éles harsány „Kezét csókolom, művésznő!” köszöntést, és eleinte viccesen, de pár nap múlva selypítve, csücsörítve, físztulázva hangzott vissza a felelet: „Pá, angyalom...”

Derék és marcona hadférfiak, sőt néha aranygallérosok is, akik a Baubezirkból jöttek át, látni kívánták és személyesen óhajtottak megismerkedni egyik-másik művésznővel. Ilyenkor megjelent az adjutáns a termekben, és kedveskedve beszólt:

– Komma tábornok úr öexcellenciája látni óhajtja Nagy Ica művésznőt...

Ilyenkor Nagy Ica vagy Lakner Leona tükör előtt megigazította a haját, egy kis kölnivizet fecskendezett magára, sőt egy ízben Lakner Leona, a hosszú és szeplős zászlós elgondolkozva és lopva tűnődött pár pillanatig egy darabka rúzs felett...

A Baubezirk részére tartott repríz után még nagyobb lett a tábori művésznők tisztelete, különösen, hogy Komma tábornok úr ezt írta a csinos Nagy Ica emlékkönyvébe: „Du bist wie eine Blume, so hold und schön und rein...”³

Nem lehet csodálkozni, hogy egy reggel a sétáról Nagy Ica idegesen berohant, és zokogva borult kínai paplanára. Migrénje volt, görcsei voltak, és magánkívül reszketett. Büszke boksztársai megdöbbenve állták körül a kis művésznő ágyát, és csak sokára, nehezen tudták meg, hogy mi történt.

Elvégre azon már mindenki túl volt, hogy nem lehet egy művésznőnek csak úgy foghegyről odaszólni: szervusz. Ezt legfeljebb a művész kollégák vagy a hírlapírók tehetik, de azok is csak szemtelen bizalmassággal. Mindenki előre köszönt a művésznőnek, és ha nem is mondta az ember, hogy kezeit csókolom, vagy ami még rendesebb, csókolom a drága kacsóit, az természetes, hogy mosolyogva illet szalutálni. El sem lehetett képzelni, mi

lelte azt a Székely hadnagy urat. Képes volt megszólítani Nagy Icát, hogy miért nem tiszteleg neki? Nagy Ica kijelentette, hogy hagyjanak neki békét, nem lép fel soha többet. A legközelebbi előadáson ne is számítsanak rá.

Maga az őrnagy úr jött be vigasztalni Nagy Icát, és pár perc múlva beküldte Székely hadnagy urat, aki, persze felsőbb parancsra, bocsánatot kért a megbántott művésznőtől. Nagyon kedves volt Székely hadnagy úr, ez már igazán férfias és bátor tett volt, mosolyogva emelte fel Nagy Ica puha kezeit, és a körülállók őrjöngő tapsa közben a szájához emelte, és udvariasan megcsókolta.

Székely hadnagy úr eme valóban szép és nemes elégtétele megnyugtatta a művésznőt, akinek arcán felragyogott az öröm sugara, és boldogan fogadta a gratulációkat afölött, hogy a művészet magasztossága áttörte a zord katonai szabályok falait. A kézcsók hírét úgy terjesztették a táborban, mint egy igazán érdemes, úttörő cselekedetet.

Aznap este egy csomó tisztelő gyűlt össze az Ica bokszában, de tizenkét órakor Ica kedvesen elküldte őket, aztán azt mondta szégyenlősen:

– Oltsátok el a lámpát, gyerekek, mert le akarok feküdni... Szégyellek a világosban levetközni...

ÖTVENNEGYEDIK FEJEZET

Azt lehetett volna gondolni, hogy a színház sikere el fog homályosítani más kultúrmegnyilatkozásokat. Ámde ez nem így volt, mert a színház csak még erősebb munkára ösztönözte a többi művészt és írókat. Az igaz, hogy a színház maradt az első, de a többinek is sikere volt, és erősebb érdeklődés fejlődött ki a sport iránt is. A táborparancsnokság elejtette a csuklógyakorlatok tervét, azonban önkéntes szabadgyakorlat-társaság alakult, és máris tervezték, hogy a tél elmúltával nagy sportünnepélyeket rendeznek. Az aktív katonák és azok, akik harctéri sikereik révén remélhették, hogy odahaza gyors előléptetésben fognak részesülni, idősebb katonák oktatásait hallgatták. Ezeken a tanfolyamokon fejtették ki a haditapasztalatok eredményeit is, de akiket mindez nem érdekelt, azoknak nem kellett jelen lenniük. Nem kellett jelen lenniük, bár természetesen nem ártott volna, hiszen a harc még dúlt, és nem lehetett tudni, ha előbb kerül haza az ember, mondjuk az Oroszországgal leendő különbéke esetén, nem lesz-e nagy szükség ezekre a haditapasztalatokra. Mindenesetre mindenki a saját szerencséjének kovácsa, a parancsnokság senkit nem kényszerített.

A színház maradt az első, ezzel nem tudott versenyezni sem a katonai tanfolyam, sem a hetedik pavilonban rendezett kabaréelőadás, sem a Lang-Kunft-féle művészeti szakiskola, sem a gyorsírási és a kézimunka-tanfolyam, sem az új polgári perrendtartásból rendezett előadássorozat.

A színészek nem éltek külön életet, elvégre ott laktak a bokszkban, a többi fogoly között, és ott laktak a zenészek, az énekesek, a műszaki munkások, a varrodai személyzet, a díszfestők, a kordinahúzó, a sűgő, az ügyelő is. Azért meg lehetett ismerni, hogy ki tartozik a színházhoz, mert valami különbség mégis volt. Egy kicsit öntudatosabban járkáltak, jobban be voltak avatva abba, ami az embereket érdekelt, és ők maguk is egy kis titokzatos

sággal kezelték az ügyeket. Nem voltak túlságosan közlékenyek a többiekkel szemben, inkább egymás között sugdolóztak.

A parancsnokság elnézett addig egy nagyon kivételes szokást. Ugyanis egyes urak megvesztegették a kínai egészségügyi embereket, akik a lágerből nagy hordókban a szemetet és a piszkot kiszállították. Ezeket a hordókat üresen hozták a táborba, de jó pénzért néha becsempészték bennük egy-egy elszánt kínai leányzót. Gusztus dolga volt egy-egy ilyen leány kegyében részesülni, meg drága is volt. Kivinni a leányzóval kellett a hordót, és ilyenkor ezt a fordulót a tábor helyett a fényűző urak fizették.

A fehér Nagy Ica és a szenvedélyes szerepet játszó Lakner Leona után az emberek megundorodtak a szerencsétlen kínai személyektől, és teljesen megszűnt a leánykereskedelem. Maga Lakner Leona tette szóvá, hogy ez nem méltó a tisztikarhoz, belátták, hogy ez a szokás a női nem lealacsonyítását jelenti. A parancsnokságtól bizalmas értesítés érkezett, hogy nők becsempészése szigorúan tilos, s mikor felolvasták a titkos parancsot, a színésznők egymásra néztek és azt mondták megkönnyebbülten:

– Na.... hál' istennek...

Nagyon kevesen mosolyogtak ezen, de Ica egy szőke hadapród fejére tette a kezét, és szórakozottan babrálni kezdett a hadapród göndör hajával. Egy művésznő önfeledt pillanata volt ez, melyben apró kegyet hullat a szerencsés perc véletlenében.

A táborban addig nem volt szokás pletykálni. Az emberek szóvá tettek bizonyos dolgokat, sőt, helyt is álltak a véleményükért, ha arra került sor, de pletykaanyag nemigen volt. Hogy hogyan és miképpen keletkezett, azt nem lehetett tudni, de megindult a pletyka. Egyszerre csak többen női neveket kezdtek kapni a táborban, és különösen a fiatalabb, jóképű emberkéekkel volt úgy, hogy egy napon már mindenki Katinak vagy Csincsinnek hívta őket. Az emberek megbökték egymást, hunyorítottak a szemükkel, és intettek:

– Gizi...

– Á!Ne bomolj!

– De, ha mondom, hogy Gizi. Már egy hete úgy hívja az egész tábor. Ez a kis osztrák fruska a legkülönb az egész társaságban...

Hát Gizi tényleg pikáns jelenség volt. Egy nagy közös bokszban lakott Lang Ervinnel meg Kunfttal. Eddig mindig úgy mondta a tábor, hogy a kis barna képű, göndör hajú hadapródot festeni tanítják a festők. Most egyszerre azt kezdték mondani, hogy Gizit állítólag festeni tanítják...

Az biztos, hogy a kiállításon Giziről női portrét festettek a rajzolók, a nyakában nagy spanyol kendő pompázott, és az egyik képen körfésű volt a hajában, és cigánylányt festettek róla.

Ezek a gyanúsítások nem szűntek meg. De nem is találtak benne semmi különösét, semmi lealázót vagy bántót. Akinek mondták, vagy akikről szó volt, azok jóízűen nevettek rajta, évődve a szájára csaptak az illetőnek, és ha művésznőnek mondtak ilyesmit, az azt felelte:

– Nonno...! – és az ujjaival hamiskásan megfenyegette a vádaskodót.

Egy reggel, mikor a táborparancsnok bejött a terembe, nem ment tovább, hanem megállt a szoba közepén, és gondolkozott. Ez szokatlan dolog volt. A hadifoglyok csak estére értették meg, min gondolkozott a muszka ezredes. Este ugyanis parancsba jött, hogy az ágyak nem lehetnek egymás mellett, csak abban az esetben, ha gyékényfal választja el azokat egymástól.

Már nyíltan beszéltek Bränning százados esetéről, ami valóban komikusnak tűnt. Bränning századosnak volt egy tisztí legénye, aki tudott dobolni, így hát bevették a tisztí színház zenekarába. A Baubezirkben már régen tudták, hogy Bränning német birodalmi százados nagyon ragaszkodik a legényéhez. Most meghalt Bränning lakótársa, és egy újat akartak betenni a szobájába. Bränning kétségbe volt esve, kapkodott, kérvényezett, hogy engedjék a legényét a szobájában lakni, ne adjanak neki új lakótársat. Ezt már a parancsnokság is megsokallta, és úgy volt, hogy maga Mitteräger ezredes fog intézkedni az ügyben. De Bränning

Waleczkyhez fordult, a lengyel kapitányhoz, és ő megjelent a Baubezirkben, és roppant gúnyosan, irónikusan ezt mondta:

– Látják, kérem, mindig panaszkodnak rám, hogy nem teljesítem semmi kívánságukat, mindent beszélnek rám. Meghallgattam az öreg harcos kívánságát. Elrendelem, hogy Bränning százados úrhoz nem mehet senki lakni, joga van magához venni a legényt...

Körülbelül ez volt az egyetlen kívánság, amit hosszú évek alatt Waleczky kapitány szó nélkül teljesített. Bränning sugárzó arccal járt, minden előadásra átjött a lágerbe, és gyöngéd figyelemmel szemlélte, hogyan veri a dobot a zenekarban pártfogoltja, egy rózsaszínű tiroli fiú, aki nagyon el volt kényeztetve. A szünetekben maga Bränning kapitány rohant süteményekért, és lenyújtotta a dobosnak a zenekarba. Ezeket a figyelmességeket a legény piruló fejbiccentéssel köszönte meg.

Lengyel, az a bizonyos pesti banktisztviselő mindjobban belemelegedett a női szabászatba. Bejárt a városba tanulmányozni a legújabb divatot, és lassanként mindenki Jozefin néninek hívta. Azért hívták Jozefin néninek, mert azelőtt József volt.

Jozefin néni hunyorgatva és kacsingatva járt a táborban, mindenkihez volt egy jó szava, s mindig a művészettel foglalkozott. Mindig új terveken törte a fejét, új kreációkon gondolkodott. Apró pletykákat tudott, és ha feladta valamelyik művésznőre az új ruhát, akkor megállt előtte, féloldalra fordította a fejét, úgy nézte elragadtatva, aztán kivette a gombostűt a szájából, és hunyorított a szemével:

– Édes... Édes, mi?

Azt akarta, hogy az ő ruháiban szépelgő művésznőkkel foglalkozzon az egész tábor, senki ne beszéljen semmiről, csak arról, mit csinált Jozefin néni abból a trampli Ellenbógen Rebekából...

Üzeneteket vitt a színésznőknek, kis ajándékokat lehetett vele küldeni nekik. Azt mondta, hogy tavasszal gondoskodni fog virágról, nála mindig lehet virágot rendelni. A művésznők nagyon szeretik, ha virágot küldenek nekik. Persze Szibériában,

télen egy kicsit drága a virág. Ő indítványozott olyasmiket, hogy a Luxemburg grófjában nem lehet olcsó harisnyában fellépni, és nem lehet batiszt alsókban szerepelni. Az illúziótól nagyon sok függ. Végre is az ő felfogása győzött, s meghatalmazást kapott, hogy vehet a nőtagok részére selyemkombinékát, selyemharisnyákat, és hozhat minden nőtagnak egy-egy pár selyem harisnyakötőt is. Finom parfümöket is akart, meg új mímelleket, de mind a két indítványt elvetette a színügyi bizottság, mert először is még a régi mellek nagyon jók voltak, azután meg a Conger-féle kölnivízből még tartott, és semmi sem indokolta ezt a kiadást.

Más ok is volt. A színügyi bizottság tudta, hogy vannak bőkezű mecénások, akik küldenek egy kis parfümöt a művésznőknek, tehát valóban nem volt semmi ok erre a kiadásra.

A púdert sem szavazták meg, az is volt még. Conger-féle amerikai porcelánpuder. Rúzs nem volt, azt lehetett hozni a többi festékekkel. Jozefin néninek ragyogott az arca, mikor megérkezett a sok drága holmival a városból, és már a szekérről visított: „Mindent, mindent hoztam, kis csibém...”

A hosszú, szeplős zászlós, a vérszegény hadapród meg a bőrkamásnis hadapródjelölt tapsikolt örömeiben, és kedves szavakat gügyögtek a kövér Jozefin néninek, aki, mikor elvégezte a dolgát, egy kicsit fáradtan hajtotta tenyerébe fejét, és hirtelen felvillanással arra gondolt:

– Istenem... Istenem... vajon mit csinálnak a pulyák a József körút harminckettő alatt a harmadik emeleten... És szegény feleségem... Szegény Paula. Vajon mit esznek?... Istenem... Ez a háború...

A németek büszkesége egy bizonyos drámai művész volt, akit Kindermannak vagy Kinderleynnek hívtak, valami ilyesfélének. Ez az úr hosszabb volt Lakner Leonánál is, magas alakján egy egészen apró fej nyugodott. Azt kell mondani, hogy nyugodott, mert ez egy komoly művész volt, nem lehetett ellenőrizni, de állítólag békében a drezdai nemzeti színház tagja. A birodalmi németek is megszervezték a társulatukat, de egyelőre csak egy estét szándékoztak adni. Lesz egy drámai darab, persze Kinderleynnel a főszerepben, és még két-három apróság Schnitzlertől. Ez az előadás is megvolt, a németek visszafojtott lélegzettel rajongtak az első darabért, amelyikben Kinderleyn játszott egy vadbőrös, sisakos, félmeztelen egyént, aki az egész előadás alatt artikulálva bömbölt. A többi csak statisztált mellette. Schillertől vagy másvalakitől volt a darab, de a többinek nem adott szerepet a szerző. Azok hol elhúzódtak a Kinderleyn-től, hol közel jöttek hozzá, de lényegében ő szavalt az egész darabon át, ami a németeknek módfelett tetszett. A Schnitzler-műben Goldegg is föllépett, előre látható volt, hogy ez lesz a vége. Ő játszotta a Literatur című darabban az írónőt, aki férjhez megy az arisztokratához. Roppant ügyesen kihozta a darabnak sok színét, szenvedélyes volt a gróffal, kis bohém, kis bolondos nőcske volt, mikor az író meglátogatta. Az öreg századosok magukból kikelve tapsoltak, a németek büszkén és győzelemittasan ordítottak. A magyarságnak nem esett jól, egyesek megjegyzték, mégis más a mienk, abban van élet és temperamentum, de voltak higgadtabbak, akik azt mondták erre, hogy itt viszont van irodalom, ízlés és kultúra.

Tény, hogy ettől kezdve a nemzetek kultúrája egyesült, és kölcsönösen támogatták egymást a kultúrtörékvésekben, sőt elhatározták, hogy szilveszterre közös kabarét rendez a tábor mindkét nyelvű tisztikara. Már tudniillik a két főnyelv: a magyar meg a német, mert ezen a két nyelven mindenki értett. Németül

még a császári ottomán hadsereg fogoly tisztjei is tudtak valami keveset.

A táborparancsnokság erősen kihasználta a színház melletti hangulatot. A színházaknak minden segítséget megadott, és megérezte, hogy ez a szórakozás, sőt ennek a mellékhatásai is sok mindent levezetnek. Nagy segélyeket kapott a színház, és minden akadályt elhárítottak az útjából. A népnek eddig csak kenyere volt de most lett cirkusza is, és boldog ködön át nézte az eseményeket. A színházhoz nem volt szabad nyúlni, ez nemzeti, sőt lágerbüszkeség volt, és a szomszéd táborokban különös irigység tárgya

A láger szeretetadományokat kapott. Folyton jöttek az újabb és újabb ládák. Kínai paplanok, kínai csizmák érkeztek, ezekre nézve is elsősorban a színház nyilatkozott: mit igényel? A csizmák kellenek a színház munkásainak, akik néha hidegben is dolgoznak, sőt, néha az udvaron is, a köz érdekében. A paplanok nagy része arra kell, hogy a szövetet lehúzzák róla: a vatta külön kell a színházi bútorokhoz, a szövet meg a kulisszákhoz. A parancsnokság a színházzal kormányozta a tábort, és amióta olyan sok holmit kaptak, már nem volt olyan magára hagyatott a parancsnokság sem. Nagy erők csoportosultak mellé, egy egész csomó lógász támogatta. De nem is volt olyan önálló, mert amióta volt min parancsolgatni, azóta mind többen és többen kértek részt a kormányzásból. Egyébként a parancsnokságnak nem kellett volna részt adnia senkinek sem a hegemoniából, de volt egy gyöngéje, és ezt meglehetősen kihasználták azok, akik valamilyen címen jogot formáltak a kormányzásra. Egészen nyíltan beszélték hogy a parancsnok őrnagy csak százados, és ezzel igen jól lehetett kényszeríteni, hogy részt adjon a hatalomból. Addig, amíg rendben mentek a dolgok, amíg nem volt érdemes, erre senki sem ügyelt. De most nagyon gyakran lehetett hallani magasabb uraktól, amint megfélekedtek magukról, és csak úgy, mintha véletlenül lenne, elszólták magukat: „A százados úr, pardon, persze persze: az őrnagy úr...”

De a százados-örnagy úr nem is ellenkezett. Szívesen vagy nem szívesen látta, de afféle kisebb irányító társaság szegődött melléje, és nagyobbára ezeknek a szava érvényesült. Ezek nem voltak olyan belátók. Azt kell mondani, hogy amióta miniszteriuma volt a tábornak, azóta megnövekedett a fegyelem. Amióta kincstár volt, azóta sokkal nagyobb lett az osztálykülönbség, és nagyobb lett a rétegek között a távolodás. Egyesek fenn hordták az orrukat, nem lehetett tudni, miért. Mások mellett mindenféle címeken kisebb udvarok alakultak. Létrejött egy agarasztársaság, melybe csak kapitányok és kamarások léphettek be, azonkívül nem zsidó vallású lovasok is. Még a vallási társaságok is ilyen zártkörű szigetek voltak. Az agarások minden pénteken boroztak, és úgy tervezték, hogy jövő esztendőre megünneplik szent Hubertus napját.

A művészeknél, hírlapíróknál és különösen a művésznőknél nem tettek különbséget, azt meg kell adni. A művészeket szívesen látták vendégképpen. Szomorú, hogy egyetlen esetben a művészetben is felmerült ilyenféle vita. Ez úgy történt, hogy a szilveszteri kabaré előtt volt egy kisebb kabaré, amelyikben Neumann Mónis játszott egy szerepet. Állítólag Szőke Szakáll írta a darabot, és Neumann emlékezett rá a legjobban, neki kellett kiosztani a magyar baka szerepét, másképp nem akarta odaadni a szöveget. Ő játszotta a német sógor szerepét. A harctérről térnek haza, és az egyik nem tud magyarul, a másik nem tud németül, de azért nagyon jól összebarátkoznak, közben mindenféle humoros kiszólás van. Egyszerre azt mondja előadás alatt a darabban Neumann Mónis:

– Az apád istenit...

Erre felugrott a helyéről Czernin hadnagy úr, a bukaresti magyar követ öccse vagy unokaöccse, és odakiáltotta hangosan:

– Schweinerei...⁴

Azzal kiment az előadásról, mely meglehetősen vontatottan

döcögött tovább. Czernin hadnagy úrnak igen nagy befolyása volt, azt mondták, ha hazamegy, közvetlenül az udvarnál kell jelentést tennie arról, hogyan érezte magát a hadifogságban, és akkor esetleg pár úr érdekében is ejthet néhány szót, vagy esetleg elhúzhatja többeknek a nótáját.

Czernin hadnagy úr írásos jelentést tett a lágerparancsnokságnál a vallás megsértése miatt, és ami ennél is több, ő úgy hallotta, hogy Máriát mondott Neumann hadnagy, ami a legnagyobb aljasság. Többen emlékezni kezdtek rá, hogy tényleg úgy volt. Sőt, akadtak, akik határozottan mondták, hogy csak azért nem ugrottak fel, mert nem akartak botrányt. Neumann védekezett, hogy előre bemutatta a szerepet cenzúrázás végett, és semmi rossz szándéka nem volt. A magyar baka, elég szomorú, de használja az utóbbi kifejezést is, de ő ezt nem mondta. Most az volt a helyzet, hogy a zsidók még arra is alig emlékeztek, amit Neumann elismert, viszont az antiszemiták úgy emlékeztek, amint azt Czernin bejelentette.

Vihar volt készülöben. Úgy látszott, hogy teljesen felbomlik a lágerrend, vagy pedig külön táborba teszik a zsidókat. A zsidókat majdnem minden bokszban szidták, de ha véletlenül a bokszban egy zsidó is volt, azt mondták: kérlek, téged nem számítlak közéjük, te kivétel vagy. Majd minden bokszban volt egy ilyen kivétel. A színészek próbáltak békíteni, egyezkedni, de nem ment.

Teljes lett a felfordulás és az elkeseredés a zsidók ellen, mikor valaki elhíresztelte, hogy Neumann Mónis panaszt emelt a muszkáknál az üldözés miatt, és a bitang Waleczky, aki a legnagyobb antiszemita volt a keleti félgömbön Varsótól egészen Vlagyivosztokig, roppant elítélte az ügyet, azt mondta, hallatlan, neki kell beavatkoznia.

Ez délután kettőkor terjedt el a táborban, de már háromra tisztí gyűlést kellett egybehívni, olyan izzó volt a hangulat. A tisztí gyűlésen Neumannak nyilatkoznia kellett, vajon tett-e efféle bejelentést a lengyel kapitánynak, mert ha igen, ennek le kell vonnia a konzekvenciáit. Most már a közös bokszban lakók sem álltak

szóba egymással, ez csakugyan olyan áruházas volt, amit a kiválasztott nép minden emberének éreznie kellett.

A gyűlésen kiderült, hogy Waleczky már tudott a dolgról. Véletlenül és igen nagy szerencsére ott volt annál a bizonyos alkalomnál Körös főhadnagy úr, aki teljesen megbízhatóan állította, hogy éppen ellenkezőleg történt. Waleczky tudott Neumann afférjáról, és megkérdezte Neumannt, aki azt mondta erre: neki nincs semmi afférja, egy szó sem igaz, rosszul hallotta a kapitány úr.

Ez persze nem altatta el végleg a szenvedélyeket. Széteszlott a tisztgyűlés, és egyesek gyűlölködve szisztegték: most az egyszer megmenekültetek...

A Baubezirkben is volt egy ilyen eset. A Baubezirkben a törzstisztek és protekciósok között megalakult a zsidóknak vissza sem köszönők társasága. A postatiszt, Almoslino főhadnagy nem tudott róla, hogy kik a társaság tagjai, és véletlenül köszönt egy társaságbeli tagnak. Ez persze nem köszönt vissza.

Almoslino egy gazdag, Pestre került spanyol zsidó volt, aki azelőtt valahol Boszniában lakott. Nem csinált lovagias affért, azt mondta a Baubezirk parancsnokának, hogy kéri a tisztgyűlés összehívását, szólni akar az ügyben. Ez nem látszott szükségesnek, elvégre magánügy volt, de mivel ott is izzó lett a hangulat, végre is összehívták a tisztgyűlést, és ott Almoslino főhadnagy belenyúlt a tárcájába, kivett belőle egy keresztet, és azt mondta:

– Bosznia-Hercegovinában a mohamedán kezek által lerombolt keresztény templomok felépítése körüli segítségemért megkaptam a pápa őszentségétől a Pro Ecclesia et Pontifice keresztjét. Íme, ez az. Ugyancsak ezen ténykedésem miatt a magyar hercegprímás utánam küldte a fogságba e tábori lapon atyai áldását, melyet hódolattal és hálával őrzök...

Almoslino főhadnagy ezek után kitűzte a mellére a keresztet, és a levelezőlapot odaadta a tábor rangidős tisztjének.

Almoslino főhadnagy esete egyszeriben véget vetett a zsidóüldözésnek.

ÖTVENHATODIK FEJEZET

A parancsnokság és a köréje csoportosuló tanácsadók nagy eredményeket mutathattak fel. Először is a tábor anyagi jóléte teljesen kifogástalan volt. A vöröskeresztes látogatás és a konzulok szeretetadományai, meg a részletre árult portékák valóságos bőséget teremtettek. Istápolták a tudományt, a művészetet, és egyelőre a felekezeti békével sem volt különösebb baj. A táborparancsnok figyelmét és okosságát dicséri, hogy a karácsonyi ünnepen egy zsidó zászlós is szerepelt a programban. Azt lehet mondani: az ünnepély fénypontja volt a zsidó zászlós karácsonyi meséje. Először a tábori lelkészek tartottak rövid beszédet, Benkő százados az Úr imáját mondta el, aztán következett a karácsonyi mese. Állítólag a zászlós figyelmeztette a parancsnokot, hogy még nem ültek el teljesen az antiszemita hullámok. Nem fél ugyan, de talán egyesek érzékenysége meg lesz sértve, hogy éppen karácsony estéjén, zsidó létere, tábori lelkészek és az Úr imája után...

– A szolgálati szabályzat nem ismer vallási különbséget. A lényeg az, hogy bízom az ön tehetségében, és az a fő, hogy a mese megható és ünnepélyes legyen...

Így tehát mégiscsak odaállt a pódiumra a zsidó zászlós, és a csillogó karácsonyfa tövében, szimbolikus szögesdrótok között, zöldellő békefa alatt elkezdte a mesét:

...Ez a mesém egy otthoni tehénkéről fog szólni. Közöséges falusi tehénről, mely mit sem sejtve legelészett élete alkonyáig a falusi határban, mígnem beteljesült rajta is a kiérdemesült tehének végzete.

Előregedett, elgyengült, és talán valami ifjúkori könnyelműsége is most bosszulta meg magát a derék állaton, ágynak dőlt, nagyon beteg lett a kedves jó tehén. Nem volt mit tenni, levágták és megnyúzták a mi tehenünket, sápadt képű hallgatóim, a húsát pedig háború volt már akkoriban – a konzervgyárba vitték.

Nagy vaskondérba szeletelték a húsát, makói hagymát, szegedi

paprikát meg máramarosi sót adtak hozzá, aztán megfőzték, kis pléhdobozokba rakták, és a menetszázadokhoz küldték a mi kis riskánkat.

Hátizsákokba került a riska, és a szélrózsa minden irányába elutazott a virágos bakákkal a harctérre. A szíve az olasz harctérre ment, a mája délre, és egy darab a combjából az orosz harctérre került.

Hát erről lesz szó, erről az orosz harctéri riskáról.

Itt ült egy öreg hadapródjelölt hátizsákjában, és csak várta türelmesen a jó konzerv, hogy mikor kerül rá a sor. De tartalék adag volt, nem volt szabad megenni, csak parancsra. Parancs azonban a konzerv elfogyasztására nem érkezett. Pedig sokféle parancs jött, de ez az egy nem jött.

Már-már azt hitte, hogy róla egészen megfeledkeztek, de be kellett látnia, hogy tévedett, mert egyszer mégis parancsban kérdezősködtek utána a zászlóaljtól, hogy megvan-e.

Persze megvolt, de már meglehetősen unta az állóharcot, sajnos azonban az idő nem kedvezett az előnyomulásnak. Az idő inkább a járőrszolgálatnak kedvezett, mert erre mindennap sor került. Mindennap sétálni ment a hadapródjelölttel az orosz állások felé.

Néha csúszni kellett a hadapródjelöltnek, néha szaladni, néha ugrani vagy hasra vágódni. Nagyon kellemetlen volt ez a szegény konzervnek. Nagyon félt, iszonyúan meg kellett kapaszkodnia. Mondta is egyszer a hadapródjelölt:

– Ejnye, de nyom a konzerv a hátizsákomban... Hanem egyszer nem használt a hasra vágódás. A hasra vágódás különben is csak golyó ellen használ, de szurony ellen nem ér semmit.

Nem ért tehát semmit most sem, de a hadapródjelölt életben maradt, mert a szurony nemesebb testrészt nem érintett. Ferdén ment keresztül a nyelvén és a jobb arcán.

A szuronyos puskát aztán az ellenség kihúzta a hadapródjelöltből, mert szüksége volt a puskára. Ebből és egy másik puskából

ágyat csinált az ellenség, mert úgy tanulta a kiképzésnél. Es ezen az ágyon átvitte egy másik oroszral a hadapródjelöltet Oroszországba.

A hadapródjelöltnek a feje alá tette a hátizsákját az ellenség, hogy a feje magasan legyen, mert a sok vértől máskülönben nemigen tudott volna lélegzeni a hadapródjelölt, és ez esetleg kellemetlen lett volna neki.

Az orosz kórházban lassanként felgyógyult a hadapródjelölt. De nem a nyelve miatt gyógyult lassan, hanem a hasa miatt, mert, mint később észrevették, ezt tényleg átlőtték.

Na, hanem hát egyszer mégiscsak rendbejött, meggyógyult, és útnak eredhetett a többi oroszországi fogoly tanyája felé.

A végtelen Szibériában éltek ezek, egészen messze, a Sárgatenger partján. Szomorúan, összebújva éltek, de helyet szorítottak a hadapródjelöltnek is.

És hozzákészülődött ő is, mint a többi, nekifogott ő is: várni a békét, melyet egyesült erővel és szívszorongva vártak itt az emberek.

Sátrat ütött, mint a többi rab, színes kartonból és falécekből kis bokszt csinált. Asztalt szerzett magának és kis polcokat. Rendbe hozta vagyonát: a kartonfalakra akasztotta a japán és bajkái képeslapokat, egy szivarskatulyába tette át téli és nyári fehéreneműjét, szóval, rendet csinált a házban.

Közben nézegette a megmentett holmikat, melyek még hazulról egy volhiniai erdőből – kísérték idáig: a három tábori postai lapot, a két kis noteszt és a doboz konzervet, mely még megvolt, benne a riska húsával, s amelyet nem evett meg idáig, mert nem jött parancs.

Nem jött parancs.

– ...és most már... most már nem is igen fog jönni... -gondolta az árva hadapródjelölt.

Addig nézegette az öreg hadapródjelölt a pléhdobozt, hogy karácsony lett.

Karácsony lett, szibériai karácsony, hiába mondta az összes

kabala meg az összes asztalláb, sőt, magának a nagy Napóleonnak a pasziánsza is, hogy több szibériai karácsony nem lesz.

Mindegy, itt volt megint a szibériai karácsony.

Itt volt a szibériai karácsonyest ismét, és az alacsony bokszokból nem látszottak ki a rabok, úgy lehajtották a fejüket.

Mélyen és nehezen kopogtak sóhajaik az idő és a távolság láthatatlan távirógépén hazafelé, és robogott velük emlékezésük könnyes szekere a távoli havas udvarok és karácsonyfák felé a szent estén...

És minden rab szívében egy nagy karácsonyfa állott, nagy-nagy ragyogó, könnyező, csillogó karácsonyfa.

A kis asztalokon a bokszokban papirosernyővel letakart lámpák voltak, és nagy csönd, ünnepi, templomi csönd. Imádkoztak a rabok, reszketett a kezük és a szívük az áhítattól. Reszketett a keze és a szíve az áhítattól a hadapródjelöltnek is, s zsebéből kivette bicskáját, a polcról levette az ütött-kopott, harcokat járt konzervdobozt. Beleszúrta fedelébe a bicskát, és a karcolásra odanéztek a rabok. Kinyitotta a konzervdoboz fedelét, és felállott a félhomályos teremben, felállott a szakállas hadapródjelölt, s úgy látszott, mintha pap volna, és szószékből beszélne.

Felemelte az ütött-kopott, harcokat járt konzervdobozt, magasra emelte, és így szólt színtelen, árva hangon az elhagyatottak között:

– Békehús és békevér van benne, békeföld és békeég... Békefü és békerét, békevíz és békelevegő van benne... Békevirágok és békenapsugarak...

Odajöttek mind a boldogtalan, szerencsétlen, feldúlt rabok, és ettek a konzervből, a tehénke húsából.

Ettek belőle és sirtak.

Olyan volt az egész, mint egy szívhez szóló szertartás, mint egy boldogító jóslat, mint egy igézetes, drága üzenet, mint egy derűs és békességes ünnep.

Olyan volt, és szíveikbe erre az estére békesség költözött s türelmes reményesség...

A mese nagy hatást tett a hadifoglyokra, egyesek sírtak, úgy meg voltak hatva. A Szibériai Újság szerkesztője elkérte, és azt mondta, hogy meg fog jelenni a lapban. A lapból mindenki lemásolhatja, s elteheti emlékébe.

Karácsonyestén sokáig együtt maradtak a foglyok, és csendesen elgondolkozva beszélgettek a nagyteremben a tea mellett. A zsidó zászlóshoz sokan mentek gratulálni, békéltlen szorongatták a kezét még a legszélsőségesebbek is. Azt mondták, ez már egészen más, ez már valami. Nem gondolta volna az ember, hogy vannak, akik így át tudják érezni a szeretet ünnepét.

Gotthilf hadnagy úr is odament, leült a zászlóshoz, sokáig hallgatott, aztán egyszerre megszólalt:

– Az ilyen ember miért nem mutogatja magát a múzeumban?

A szegény zászlós megszeppenve dadogott: – Mit mondtál, kérlek?

– Azt mondtam, hogy miért nem mutogatsz magad a múzeumban. Nem is a múzeumban. Rosszul mondtam. A panoptikumban...

– De mit akarsz tőlem? Miért mutogassam magam a múzeumban?

– Mert téged spirituszba kellene tenni. Nincs még egy ilyen asszimiláns az egész világon. Egy iskolapélda asszimiláns. Az vagy. A saját ünnepeidről bezzeg nem tudsz ilyen ragyogó mesét írni...

– Dehogynem... Tudok arról is...

– Gotthilf doktor gúnyosan mosolygott.

– Hát akkor meg ne várj. Akkor meg éppen odavaló vagy...

– Német birodalmi tiszték jöttek a mesemondó asztalához, és kedvtelve mustrálták. Addigra már elmagyarázták nekik a mesét, és most úgy néztek a zászlósrá, mint egy csodadoktorra.

– Brav, Kerl... Brav...⁵

Egy százados lelkesen magyarázta egy tiroli hadnagynak, hogy ilyen taktikai húzás nem volt az egész hadjárat alatt. A parancsnokság ezt fényesen csinálta. Le vannak kenyerezve a tisztjelöltek és zászlóستól lefelé az egész tábor, mert közülük való szerepelt ilyen nagyszerűen. Le vannak szerelve az összes antiszemita, és a zsidóknak is megvan az elégtételük. Nagyszerű sakkhúzás volt a parancsnokságtól ezt a mesemondó zsidó zászlóست beállítani. Ámbár kétségtelen, hogy tehetséges fiú, azt meg kell adni, mert anélkül az egész nem ért volna semmit, de mégiscsak a parancsnokság csinálta ügyesen.

– Na de most mondd meg – hallatszott egy asztaltól Gotthilf doktor éles hangja –, mondjuk, hogy az Almoslinónak nincs pápai keresztje, azért le kell ölni a zsidókat? Aztán mondjuk, ha nincs ennek a zászlóستnak az a tehetsége, azért már pogrom kell? Mert el ne felejtse, hogy itt majdnem pogrom volt...

Haertl főhadnagy, a jóléti, sunyi mosolygással közeledett. Csillogó civkerek mellől pislogott a mesemondóra, és egy cédulát nyújtott át neki díszkréten az asztal alatt. A mesemondó kitétte az összehajtogatott cédulát az asztalra. Vajon mit levelez vele Haertl?

Egy ingyenes utalvány volt fekete kabátra, a jólétitől.

A szegény mesemondó megrokkant, elfehéredett és kitámolygott a teremből.

Ahogy ment kifelé, még hallania kellett az előszobában, ahogy két tudálékos hadapród vitatkozott:

– Nem érted az egész mesét. Mondom, hogy ez egy forradalmi mese volt. A zsidók mindig a forradalomra gondolnak. Azt akarta ezzel mondani, hogy a forradalom magva ott van minden ember földi torniszterében. Nem bontják ki az emberek, csak ha eljön az ideje, eljön a nagy ünnep. Akkor nyitja ki az, aki a leghívebben megőrizte, és akkor majd mindenki eszik a riska húsából, odazarándokolnak az emberek, és mindenki eszik a torniszter konzervjéből...

– Hátha csak egy mesét akart mondani? Egy karácsonyi mesét...

– Á! Ne beszélj bolondokat...

Néhány héttel ezelőtt történt, hogy Bódy Jóska egy reggel lejött hozzá, és azt kérdezte tőle: – Ugyebár te tanultál az egyetemen társadalomtudományt is?

– Tanultam valami olyasfélét...

– Különben én nem is tudom pontosan, hogy társadalomtudományra gondolkod-e? Valami olyan tudományra gondolkod, ahol arról van szó, hogy az emberek hogyan élnek együtt. Van-e annak valami szabálya vagy törvénye, hogy az egyik embernek több jut a másinak kevesebb, mire kell a pénz, mire kell a kereskedelem, mire kell a reklám...

– Várjál csak egy kicsit... Hát a reklám, az persze a kereskedőnek kell. De hogy mire kell a kereskedelem? Hát az osztja szét a javakat, az árukat...

– Jó, jó. Ezt értem. Nem erről van szó. Tudom, hogy mai formájában kell a kereskedelem. De hogy van-e arra valami elmélet, hogy egyszerűbben is szét lehessen osztani a javakat. Elvégre ez nem olyan komplikált feladat: szétosztani, ami már kész. Azután például a reklám előttem teljesen érthetetlen. Persze, csak ha egészen kiemelem magam a mostani keretből. Spekulatív szempontból. Egészen érthetetlen, nem is lehetne megmagyarázni annak, aki nem ismeri az egész gépezetet...

– Hát miért volna érthetetlen?

– Alapjában a reklám – nekem ez a legfurcsább – az embereket rá akarja beszélni, hogy vegyenek finom eledeleket, járjanak kitűnő ruhákban, menjenek klimatikus gyógyhelyekre, vegyenek a Szajna partján kastélyt. Azt akarom tőled kérdezni, el lehet képzelni olyan társadalmat, ahol a reklám teljesen felesleges? Vagy el lehet képzelni kevésbé komplikált szétosztást, mint a kereskedelem? Van olyan tudomány, amelyik ilyesmivel foglalkozik? Itt a lágerben például van egy parancsnokság. Most már van kamarillája is, vannak lógósai, van mindenféle szobarend meg táborrend, de voltaképpen mégis az a fő, hogy délre kész legyen az ebéd.

Hogy legyen, aki megfőzze. Meg hogy legyen fa télire. Hogy legyen, aki kivágja a fát és behordja. És egyszerre eltűnik az ebéd jelentősége, eltűnik a fának a jelentősége, még a szakács se olyan fontos, nekünk egyszerre csak a parancsnokság a fontos. Mintha az vetette volna a rozsot, amiből a kenyér van, meg mintha az vágta volna a fát az erdőben. Pedig mind értelmes, intelligens emberek vagyunk, teljesen tisztában vagyunk vele, hogy mi a közérdek, mégis vállaltunk egy parancsnokságot, amely helyettünk intézkedik, utasít bennünket. A lágerjólét nem is függ a termeléstől. A lágerjólét a parancsnokságtól függ. Azért kérdezem ezeket, mert tényleg olvastam olyasfélét, hogy az emberiség fejlődésével el fognak tűnni a parancsnokságok. Én egy egyszerű néptanító vagyok, ábécét tanítottam békében. Én tudom, mi az a fejlődés, tudom, milyen nehéz még az írásra és olvasásra is megtanítani az embereket. Egyelőre azt látom, hogy amikor az emberiségnek, már tudniillik az egész emberiségnek, még a zulukaffereknek is érettségjük lesz, még mindig lesz parancsnokság. Mert hiszen látom, itt mindenkinek van érettségije, mégis kell a parancsnokság. Az csinálja a javak szétosztását, és az csinálja a reklámot az új Conger-féle posztónak... Vagy általában azt nem értem, mennyiben függ az emberiség jóléte a parancsnokságtól. Mi köze a kettőnek egymáshoz? Mi volna nagyobb fejlődés, ha mindenkinek érettségije volna vagy tanítói képesítése, vagy pedig az volna több, ha a skorbutos legénységek javára lemondanánk naponta egy tál ételről? Van ennek tudománya, vagy ezekkel a kérdésekkel csak a szépirodalom foglalkozik?

– Kérlek, ezekre a kérdésekre nem lehet egy szuszra felelni. Egyikre se lehet. Tudománya és rendszere mindennek van. A tudomány felel is mindenre. Persze más kérdés, hogy jól vagy rosszul felel-e. Majd foglalkozni fogunk ezekkel a dolgokkal...

A könyvtárban felfedezett egy Filippovich-féle társadalmi gazdaságtant, és ettől kezdve ezt tanulmányozták Bődy Jóskával. Minden reggel összeültek, és egy fejezetet elolvastak belőle, aztán mondatonként, gondolatonként magyarázták. Örült, hogy

éppen a társadalmi gazdaságtant találták meg, mert egyetemi hallgató korában már tanult Földes-féle társadalmi gazdaságtant, és a lassabban haladó Bódy Jóskával szemben egy kis főrja volt. Máskülönben nem tudta volna sokáig tartani professzori helyzetét Egy reggel Bódy Jóska mosolygott, és furcsán, kételkedve nézett maga elé.

– Valami kis baja azért mégis van ennek a könyvnek...

– Kérlek, a társadalomtudomány nem olyan egyszerű. Nemcsak gazdaság van a társadalomban, hanem vannak más tényezők is. Van vallás, van erkölcs, van alá- és fölérendeltségi viszony, vannak etikai szempontok, vannak öröklött társadalmi formák, amelyet nem lehet egyszerűen csak levezetni, van erőhatalom, van munkafegyelem, van sok minden. Ez a legnagyobb tudomány. Egy kis része a társadalmi gazdaságtan...

– Nem is azt gondolom... Csak azért mégis van baja ennek a könyvnek. Folyton azt magyarázza, hogy miként vannak a dolgok. Persze nekem ez is kell, mert én eddig ezt sem tudtam. De azért furcsa, hogy mindezt olyan természetesnek találja. És állandóan azt magyarázza, hogy lehetne azt, ami van, még szilárdabbá tenni. Ez nincsen semmiféle más tudományban. Képzeld el például, hogy az orvostudományban tanulnák az emberek a tüdővéaszt. s nem arról lenne szó, hogyan lehet a világból eltüntetni a tüdővéaszt, hanem hogy miként lehet a tüdővéaszt állandóvá tenni. Egy kis tüdőbajból örök időkre szóló, állandó és példás nevezetességű tüdőbajt kitenyészteni, egy mintatüdőbajt csinálni, olyat, amelyiknek csudájára járnának az emberek. Képzeld el, hogy az orvosnak eszébe se jutna, hogy elsősorban is nem kell a tüdőbaj... Miért nevezi például a népesség szaporodását kedvező arányszámnak? Miért nem nevezi akkor az éhező emberek szaporodását is kedvező arányszámnak? De azért csak menjünk tovább...

Egy Miklóssy László nevű fiatal gyerek lakott a szomszéd bokszban, ez napról napra pontosan megjelent az előadások kezdetekor. Leült az ágyára, feljűk fordult, szomjasan hallgatta a beszélgetést és a tanulást. Egyszer bejött a bokszba, és kérte,

hadd maradjon ott, hallgatni szeretné. Attól kezdve Miklóssy Lacika mindennap bent volt a boksztan, és szorgalmasan jegyzetelt, egy napon pedig arra kérte őket, hallgassák ki az anyagból. Lacika tudott gyorsírást, és még a vitákat is feljegyezte. Úgy látszik, egész délutánokon tanult, mert a végén a vitákat mondta el, követelő és gyerekesen dacos hangon, de a jó tanuló fesztelenségével:

– A következő kérdésekre nem kaptunk eddig feleletet...

Az utóbbi napokban mintha kissé alábbhagyott volna Lacika érdeklődése. Az egyik napon hiába várták, hogy Lacika felelésre jelentkezzen. Ahogy vége volt az előadásnak, Lacika felállt, meghajtotta magát és elment. Másnap még eljött az órára, de már nem jegyzetelt, és az is megtörtént, hogy elmaradt egy foglalkozásról. Az egyik órán a hallgatag gyerekek beleszólt a vitába:

– De kérem, nem minden a gyomor. Kultúra is kell...

– Persze hogy kell...

– Itt vagyunk például mi. Megvan minden, ami kell, de hova lennénk, ha nem volna egy kis kultúra...

– Hát lehet kultúra. Lehet tanulni nyelveket. Feszt algebrát tanul, mi társadalmi gazdaságtant tanulunk...

– Az nem elég. Nem elég csak teletömni az agyat. A szemnek is juttatni kell valamit, az ízlést is fejleszteni kell, szórakoztató kultúrára is szükség van... Például a színház. Én például az utóbbi időben... megengedték, hogy jelen legyek a színházi próbákon... A szilveszteri kabaréra készül a színház...

– Próbára, Loncsi!...

Lengyel Jozefin szólott be erélyesen a terem ajtajából a boksztanba. Lacika felállt, egy kicsit elpirult, aztán meghajtotta magát, és ment Jozefin néniével a próbára...

...Lacika nem jött többet órára. A kultúra elsodorta a társadalmi gazdaságtani órákról, és ezután a gazdaságtani órák alatt más boksztan tartózkodott. Reggelente később kelt fel, és egyszer ágyban maradt. Azt mondta, beteg. Nem volt semmi baja, de este sokáig fennmaradt, és nem volt kedve felkelni. Éppen az óra

kezdetén megjelent nála egy monoklis német birodalmi, és azt kérdezte résztvevőn:

– Was ist, Kleine?...⁶

Leült az ágya szélére, és beszélni kezdett. Nem is lehetett megtartani az órát a suttogástól.

Bódy Jóska azt mondta, hogy ez előre látható volt. Nem lehet ugyan mindent a színházra fogni, bár kétségtelen, hogy odahaza is az erotikum nagy felvonuló terepe a színház. Itt a színház robbantó szikrája négy év óta gyülemelő szexuális puskapor közé esett, és egyik napról a másikra felgyújtotta az érzékek forradalmát. Azután ezek a gyerekek, akik éppen hogy elérték a nemi érettség fokát, de még teljesen öntudatlanok, tájékozatlanok, ellenállhatatlanul hullanak bele az ifjúkori bűnök helyett az effajta kielégülésbe. A női parókák, műmellek, suhogó szoknyák, Conger parfümje és púderje úgy hullottak a hosszú évek aszkézisével lefojtott emberi indulatok és természetes vágyak közé, mint a gyújtó szikra. Felrobbantak az etikai gátak tartályai, és ezerfelé repültek szét a szilánkjai...

...A szilveszteri kabaré fényesen sikerült. A parancsnokság utolsó pillanatban engedélyezte a női kiszolgálást, s ez alkalommal olyanok is pompázhattak női ruhában, akik egyébként a színjátszásra nem voltak alkalmasak. A színművésznők természetesen ezekkel nem érintkeztek, de az alsóbb rangú bajtársak körében nagy népszerűséget értek el. Lacikának nagy sikere volt. Egy lágerbűvész a kabaré során előbb repülőgépet utánczolt, majd gránátsüvöltést, végül pedig műsorának fénypontjául előhozott egy nagy faládát, megmutatta a közönségnek, hogy teljesen üres. Azután befedte, és nagy hókuszpókuszok között megint kinyitotta, és akkor a ládából, a láger legnagyobb meglepetésére, elővarázsolt a piros csizmában, bokorugró szoknyában, selyem pruszlikban: Lacikát...

Óriási sikere volt Lacikának is és Rappaport Vilmos bűvész úrnak is...

ÖTVENNYOLCADIK FEJEZET

Boldogan csengetnek kint a nagyvilágban. Csengetnek a templomban, csengetnek a karácsonyfák alatt, csengetnek az iskolában és a Parlamentben, csengetnek a parfümködben a tribün mellett a ragyogó lovaknak... De itt minálunk csak az őrszobában csengetnek, ha jön Waleczky, csengetnek, hogy ki kell neki nyitni a kaput, de nekünk nem csengetnek... nekünk nem nyitják ki a kaput...

...Selyem itt nincsen, csak a praporcsik⁷ zsebéből kandikált elő múlt nyáron egy olcsó japán zsebkendő, de odahaza nagy, virágos, selyem nyakkendők kápráztatnak a kirakatokban, selyeming izzad a zsokék hátán, és selymek vannak az elhagyatott menyasszonyok rózsaszín mellein, selymek a fejeiken, szőke, barna és vörös, szelíd, boldog, harsogó és nyugtalan selymek...

...Elromlott az ízlésünk, és mindig halat eszünk... Megvagyunk könyvek, hírlapok, utca, szabadság és foglalkozás nélkül... ...Nem látogatjuk meg kedves öreg szüleinket, nem nézzük meg gyermekeinket, nem küzdünk polgári jogokért, szociális reformokért és közjogi engedményekért...

...Marmeládot kértünk a grófnőtől a tésztára, és hetenként két tésztanapot kívántunk...

...És most azt hiszi a grófnő, hogy ez úszkál a szívünk mélyén, a két tésztanap...

...Kínai paplanokba burkolózunk, csoszogunk a havas udvaron, idegen szavak özönén rágódunk, és távolodunk az életünkötől...

De meg kell neked mondanunk, grófnő, hogy csak a szívünk legtetején úszkál a marmelád és a két tésztanap...

...Mert ha egy kulccsal kinyithatnád szívünket, grófnő, akkor látnád, hogy csak legfelül tartjuk ezeket az olcsó és vásári holmikat...

...Ha kinyithatnád a szívünket, grófnő, és kipakolnád, akkor látnád, hogy a szívünk legmélyén rajongó várakozásaink vannak, dermedt várakozásaink, kétségbeesett, feszült aggodásaink, amelyekre gondolni sem merünk...

...Sikoltana és vérezne a kezében a szívünk, grófnő, mert itt van eltemetve a kisfiunk hangja, a feleségünk fájdalma, a kislányunk mosolya, az anyánk reszketése, az apánk ijedtsége, a falu haragja, a villamos csilingelése, szomorú napjaink terhe, és itt van feszült aggodásunk, dermedt várakozásunk, melynek se éjjele, se nappala, se ünnepe, se pihenője, se megállása...

...Ezért kell a francia nyelv, a tatár nyelv, és ezért kell a méhek élete, ezért kell Lady Hamilton élete, a Fogoly Tiszti Színház, a két tézstanap és az olcsó marmelád...

...Koldus kitájok⁸ falujában, fönn a dombon, vöröstéglakaszárnyában, hadifogolytáborban...

Ez a vezércikk abból az alkalomból jelent meg a Szibériai Újságban, hogy rövid időn belül a második szökési kísérlet történt.

Felülről tényleg azt hitte volna az ember, hogy a láger teljes elmerül a földi élvezetekben. Hogy nincs egyéb, csak művészeti, kulturális törekvések, lovagias ügyek, színházi csetepaték.

Botrányok az öltözőben, hogy ki fogja kapni a legközelebbi előadáson a szobalány kétszavas szerepét? Kit emelnek ki a kórusból a nők közül? És a szereppel együtt ki kap batiszt alsóruhát gumi harisnyakötő helyett selyemkombinét és selyem harisnyakötőt? Nem lesz-e megint boksolás, mint legutóbb, mikor a színésznők verekedése miatt majdnem elmaradt az előadás?

Azután nincsen egyéb, mint a rangelsőbbiség feszegetése, vason tényleg csak főhadnagy-e odahaza Benkő kapitány úr? Az is lehetséges, hogy Steiner őrnagy úr csak százados? Meg a viták Haertl főhadnagy úrral, aki reszket minden kis darab szappanért, mintha a sajtójából adná. Aztán csakugyan pénzért küldték hazulról a szeretetadományokat? Vagy az amerikaiak csinálnak

részletüzletet a hadifoglyokkal? Schenk vajon soha nem fog felébredni a gitározásból?

A tornászok már a tavaszi versenyekre treníroznak, van, aki most fogott egy hatkötetes regényhez. Úgy látszott, mintha egy gonosz varázs ülne a lágeren, mintha egészen elfelejtkezett volna egy más világhoz való tartozásáról.

Csak amikor jött Almoslino postatiszt úr, és letette a terem asztalára a nagy halom hazai levelezőlapot, akkor volt fojtott és borús a csönd.

Zöld és sárga levelezőlapok hullottak az asztalra, zöld a magyaroknak, sárga az osztrákoknak, és mintha ítéletnap i névsorolvasás volna, feléledve rohant az asztalhoz, akinek a nevét olvasták.

Úgy látszik, tényleg csak felül úszkált a marmelád és a művészet tisztelete meg a gitáros mámor...

De rövid időn belül megtörtént a második szökési kísérlet is.

Dantsek Dayka Aladárnak, az ezermesternek eddig minden sikerült.

Sikerült a nagybőgő, sikerült a pálinkafőző, a hegedű hatszáz vagy hétszáz darabból, sikerült a színház reflektorának megoldása petróleumlámpákkal, a kortina, a süllyesztőszerkezet. Néhány hét óta négy boksztársával a legsúlyosabb tanácskozásba merült a nagy bajuszú ezermester, s elhallgattak, ha valaki közeledett. Mindenki azt hitte, valami kolosszális tréfa készül, valami hatalmas lágermeglepetés. Talán forgatható színpadot terveznek? Mít lehessen tudni?

Egy nap Waleczky százados az ezredessel szemlét tartott a lágerben. Az ezredes, az isten tudja, mi ütött beléje, ezúttal lovon volt, és vadul körülnyargalásztta a tábort. Waleczky nagy aktatáskával a hóna alatt kicsit asztmásan futkosott a vágató orosz ezredes után, hogy mindig ott legyen, ahol az ezredes megáll. Egy helyen besüppedt a hó, és a muszkát majd elnyelte a lovával együtt. Az ezredes azt mondta Waleczkynek, mikor az lihege odaérkezett, menjen, nézze meg, mi az a kerítés mellett, az épület

háta mögött, amitől majdnem belefűlt a hóba. Negyvenfokos hideg van és a hónak, igazság szerint, ilyenkor meg kell fagynia hogy hogy megbírja a lovast és lovat.

Waleczky kis idő múlva visszatért, nagyon nyájasan mosolygott és azt mondta: semmi az egész, valami gödör, semmi az egész. Az ezredes elviharzott, de Waleczky visszajött.

Összehívatta a tábort, és nagyon nyugtalanul, nagyon meglepetten azt mondta, hogy sokkal okosabbnak gondolta a tábor fogoly tisztikarát. Először is vegye tudomásul a tábor, hogy a legnagyobb botorság minden szökési kísérlet. A kerítés mellett egy nagy gödröt ástak a hó alatt, és a hó leple alatt kibontották a tábor deszkakerítését. Ha az ezredes ide nem jön, lehet, hogy ma éjszaka a szerencsétlenek meg is kísérlik a szökést. Ő magamagát okos és önző embernek tartja, és okos embereknek tartja a tiszteket is. Ő egy szót sem vesztegetne az egészre, ezt bizonyára jól tudja mindenki, ha csak arról volna szó, hogy föbbe lövik a szökevényeket. Ez a legkevesebb. Reméli, meg van győződve mindenki, ebből nem csinálna nagy dolgot. De ha kiderül a szökési kísérlet, az ő állásának is lóttek. Ezért ő sokkal okosabb, semhogy jelentené a dolgot, vagy hogy egyáltalán tudomásul venné. Egyszerűen nem veszi tudomásul. Ellenben megállapítja, hogy a próbálkozó nem lehetett más, mint Dantsek, az ezermester, akinél azonnal motozást fog tartani. Tessék tudomásul venni, és ezt mint értelmes embereknek mondja: negyvenfokos hideg van éjszaka. Legfeljebb öt kilométernyire vonszolhatja magát a szerencsétlen, aki szökik. Az Usszurin és az Amuron örök vannak felállítva. Mondjuk, hogy itt átlopja magát Kínába. Tessék tudomásul venni, hogy húsz kilométernyi szélességben egyezményes terület van. Itt kozákok cirkálnak. Tessék megmondani, ki tudja előre, mi vár rá Kínában? Hogy gondolják? Kínában egy pár csizmáért agyonütik az embert. A legnagyobb botorság hiába reszkirozni az életet és az ő állását. Ezúttal saját érdekében elhallgatja, ami történt. Lássák be, hogy nem csak önzésből mondja el a helyzetet, és így talán inkább elhiszik. Tízezer és tízezer verszteken kellene átkínlódni, és

nem minden verszten, de minden arsinon⁹ ott leselkedik a végzet. A biztos halál.

Aztán elkobozta Dantsek Dayka Aladártól az összehajtható és zsebbe tehető csónakot, a fakorcsolyákat, a kezdetleges töröket és a fél zsák szárított kenyeret, melynek a Góbi-sivatagon át kellett volna tartania Indokínáig vagy esetleg Perzsiáig...

A németek közül Ernst Wurm volt a magyarok kedvence. A magyar darabokban csak a kórusban lépett fel, de a német darabokban már szerepeket is kapott. Egy kis bakfist játszott utoljára, és egész este ámulattal nézték. Az volt a szövege:

– Wenn das die Mama wüsste... Ha ezt a mama tudná...

Ernst Wurm fiatal arca felett szőke paróka fűrtjei aranylottak, és kedvesen ártatlanul, tisztán álmétkodott a bemutatón meg a reprízen:

– Wenn das die Mama wüsste...

De Wurm mama nem tudott semmit. Azt sem, hogy a kis Ernst egyébként szorgalmasan és szívósan magolt, hogy igazából csak a boksztársak rábeszélésére vállalta a kis női szerepet, hogy jó, tiszta szívű gyerek maradt, és voltaképpen a színpadon kívül még többet álmétkodott, még jobban csodálkozott az életen, a furcsa fogoly életen.

De Ernst Wurm egy napon eltűnt a táborból. Senki sem tudta, hogyan, senki sem tudta, miképpen sikerült neki, egyszerre nem volt sehol.

Orosz favágók jöttek mondani, hogy az Usszuri mellett az erdőben láttak egy szőkevényt, de könyörgött nekik, ne szóljanak semmit. Pénzt adott nekik, hogy mutassák meg, melyik a legrövidebb út Kínába...

Egy hadifogoly járőr ment a felkutatására, és ott találták a kis Ernst Wurm hadapródot megfagyva egy Usszuri-parti fa tövében. Egy kis szánkót húzott maga után, ott volt mellette, de a

szánkóban már nem volt benne az útravalója, mellyel Indokínáig vagy esetleg Perzsiáig akart jutni.

Az egyik lábáról hiányzott a csavaros lábszárvédő. Aki elvette az útravalót Ernstől, előbb megfojtotta a lábszárvédővel. Ernst Wurm csak azután fagyott meg, hogy megfojtották és kirabolták.

A lágerben másnap szomorú hadifogoly-temetés volt.

Az udvaron a bajtársi koporsó felett a hatos szoba rangidőse így kezdte búcsúztatóját:

– Wenn das die Mama wüsste... Ha ezt a mama tudná...

...Úgy látszik, hogy tényleg csak szívük legtetején úszkált a két téisztanap. Úgy látszik, a szívük legmélyén emberi és marcangoló kétségbeesés feszült. Csak felszínes és múlandó kábaságok harsannak a jelszavaikban, míg a szívek legmélyén halottan fekszenek, és nem mernek moccanni a lélek értékei...

Eltemették a kis kadétot, és hazafelé az úton két osztrák hadnagy azon vitakozott, hogy a nadrágját is lehúzták Ernst Wurmnak, mielőtt megölték. Biztosan lehúzták a nadrágját is a rablók. Honnan gondolja, és kitől hallotta, kérdezte az egyik hadnagy. Onnan, hogy Haertl, a jóléti főhadnagy, beírt a főkönyvbe egy nadrágot a szegény elhunyt lapjára, biztosan azért kellett neki új nadrág. Mert az elképzelhetetlen, hogy ha lett volna szegénynek nadrágja, az utolsó útra újat adtak volna neki. Nincs olyan nagy bőség a ruhákban, hogy a halottakra új nadrágot adjunk, de persze, ha lehúzták róla a rablók, akkor nadrág nélkül mégsem lehetett elföldelni.

– Na, és mert Haertl beírta, ebből te már azt hiszed?

– Hogyan? Haertl?

– Igen, Haertl...

– Az egyik gúnyosan nevetett, a másik pedig elgondolkozott. Nem, az mégsem lehet. A szomszédok átvették a szót, hangoztatták, hogy lehetne beszélni róla, vannak dolgok, amikről lehetne beszélni. A Prohászkanak már egy egész láda amerikai dohányja van, Goldegg tele van posztóval, mindent összevásárol a jóléti Iavkában.

– Odahaza úgyis meg kell fizetni, és itt is fizetni kell a részleteket. Mit ér vele, ha össze is gyűjti a dohányt meg a posztót?

– Az aktívoknak és a mágnásoknak könnyű. Vannak aktívalapok. Minden táborban van aktívalap, abból fizetik a vásárlásaikat, meg abból adnak nekik soron kívüli segélyt.

– A grófnő nagyobb összeget hagyott azzal a rendeltetéssel, hogy az kizárólag az aktívoké. Persze, a kamarilla eszközölte ki. Azt mondták, hogy a civileknek módjukban áll magukon segíteni, azok kaphatnak hazulról, a családjuktól. Meg sok köztük a mindenféle elem, de a tisztnek rangjához méltóan kell élnie...

– Külön hagyott a lovassági tiszteteknek...

– Meg külön a törzstiszteteknek...

– De lehet az is, hogy nem igaz, csak úgy beszélnek...

– Dehogynem! Azóta jobban összetartanak, és több pénzük is van. Meg a feketealpból mindig ad nekik a parancsnokság. Különben most már nem is a parancsnokság. Amióta kamarilla van a parancsnokság mellett, az intézkedik, és hát maguknak csak adnak, nem?

– A feketealpból is kapnak?

– Abból is. Kinek adnának belőle másnak? Waleczky örül, hogy nem megy a frontra, és eleget keres a saját lopásaival meg a tábori szállításokkal. Keres a fán, a kosztón, a világításon, ki tudja mi minden. Az öreg ezredes, annak meg éppen nem adnak. Az ügyis egy jó ember. Úgyse csinál semmit. Hova megy a feketealap? Szétosztják egymás között.

Tényleg, ez a feketealap, erre talán nem is lett volna olyan nagy szükség. Mindenféle alapra kellett adakozni, és ha a tábor többsége egyszer megszavazta az adókat, egy ember sem tiltakozhatott ellene. Úgy kezdődött, hogy a parancsnokság rendkívül sötét színekkel ecsetelte, milyen nyomorban van a legénység. Voltak, akik azt mondták, hogy nem kell adni. Nem sajnálják a szegény legénységtől, de nem kell adni, csak közvetlenül. Minden tisztnek osszanak ki egy legényt, akinek ad az ételéből, ad ócska ruhát, támogatja egy kis pénzzel, de nem a parancsnokságon keresztül. Elvi szempont, hogy nem szabad lágerparancsnokságon keresztül adni, mert aztán a legénység a lágerparancsnokságnak lesz hálás, azt fogja hinni, hogy tőle kapta. Elvben szem előtt kell tartani, hogy a legénységről hazulról gondoskodjanak. A legénységről gondoskodni kell, de a tisztek ereje úgysem elegendő. Intézkedni kell, hogy igazi jelentések menjenek haza a legénység helyzetéről, ne pedig a parancsnokság jelentése a vöröskereszt útján: hogy a legénység helyzete szomorú ugyan, de utóbbi időben a táborparancsnokság közbenjárására a tisztek segítése lényegesen enyhítette helyzetüket...

Mert biztos, hogy ez lesz a vége. Aztán még valami. Ha egyszer elkezdik az adókkal, akkor mindig lesz valami. Elvben nem

szabad adózni. A közös petróleumvásárlás az még nem adó, a közös húsvásárlás sem, de ez már adó. Olyan terheket akarnak viseltetni a hadifoglyokkal, amelyekkel nem volna szabad őket terhelni. Szívességből igen. De törvénybe iktatni nem lehet, hogy a szibériai tisztek gondoskodjanak a legénységről. Abszurdum. Ez állami kötelesség. Tessék intézkedni. Jelenteni.

A legénység segítségét azonban mégis megszavazta a tábor, mert nagyon alacsony gondolkozásra vallott, hogy sajnálja valaki azt a pár kopeket a nyomorultaktól.

– Ezt mondta Nietzsche! Ezt mondta Nietzsche!... – kiabált egy szeplős osztrák hadapród.

– Mit mondott Nietzsche?

– A szőke bestia... Ezt mondta Nietzsche. Ez öli meg az embereket. A buta szentimentalizmus. A szőke bestia...

Már aztán akármit mondott Nietzsche, mégsem lehetett megtagadni ezt a kérést. Elvben tényleg úgy van, de itt állnak a rettenő télben, segíteni kell rajtuk, nem lehet várni, amíg hazulról intézkednek. Azért persze kell írni haza is, és sürgetni kell, hogy jöjjön nekik is valami alapos támogatás, de hát ez a kis segítés, ez kell.

A gyűjtést a templom berendezésén folytatták, ami alól elsősorban a zsidók nem akarták kivonni magukat, meg akarták mutatni, hogy nem ismernek felekezeti különbségeket. A fürdő-hozzájárulás szintén olyan dolog, amiről nem lehet még csak beszélni sem. Betegeknek tejalap: kegyetlenség volna megtagadni. Gyógyszeralap. Gyorssegélyalap. Szükségfillér egy szemérmes szegény részére, aki önhibáján kívül nagyobb bajba került. Szemérmes szegények alapja általában. Fatartalék. Hazautazási alap és tartalék. Hozzájárulás a tábori adminisztráció dologi kiadásaihoz.

Néhány napon át sötét képpel titkolóztak a parancsnokság szaglászai. Elejtettek bizalmasan egyes szavakat: hogy a német birodalomban milyen rosszul bánnak az orosz tisztekkel, az odakerült orosz hadifoglyokkal. Alighanem megtorlások lesznek. Alighanem az itteni német birodalmiakat egy kicsit előveszik az oroszok.

Az még nem is volna baj. De amilyen gyalázatosak ezek a muszkák, ki fogják terjeszteni a megtorlásokat a többiekre is. A magyarokra és az osztrákokra. Pedig Magyarországon és Ausztriában jó dolguk van a muszkáknak...

– De hát ez már így van ilyenkor... Nem lesz fürdés. Csak egy kiló hús lesz havonta. Betiltják a színházat. Elvonják a szabad fűtést. Csinálni kellene valamit...

A tisztí gyűlésen szóba hozta valaki a dolgot, és azt indítványozta, hogy meg kell előzni. Német bajtársainkat sem hagyhatjuk. Az lehet, hogy rosszul bánnak Németországban az orosz hadifoglyokkal, de az is lehet, hogy csak ráfogás. Elvégre holnap ugyanezt foghatják a magyarokra is meg az osztrákokra is. Meg kell előzni. Legjobb volna egy úgynevezett rendelkezési alapot vagy feketealapot létesíteni, és azt a táborparancsnokságra bízni. Ha a táborparancsnokság nem vállalja, valakit megbízni. Elvégre Oroszországban vagyunk, itt pénzzel mégiscsak mindent el lehet intézni.

A táborparancsnokság nem zárkózott el a feketealap kezelésétől, de kijelentette, hogy ez veszélyes és igen súlyos feladat. Persze a közérdek parancsol, és akár saját élete kockáztatásával, a legnagyobb diplomatikusan óvatossággal, de intézkedni fog. Halálos titok, még egymás között se beszéljenek róla a hadifoglyok. Tehát feketealapra fejenként havonta ötven kopek, esetleg a szükségekhez képest több, ezt később meghatározzák.

A feketealapról természetesen nincs elszámolás, és újabb adózás, illetve kivetés esetén nincs indoklás. Ellenben a következmények meg fogják mutatni, hogy eredményesek voltak-e az intézkedések.

Az intézkedések eredményesek lehettek, mert a megtorlások tényleg elmaradtak, és a muszkák úgy viselkedtek, mintha semmi nem történt volna. Ravasz emberek, még csak szemére se hányták a foglyoknak, hogy mint bánnak a véreikkel Németországban. Nyilvánvaló, hogy a feketealap jól működött.

Volt egy vakmerő tüzér hadapród, a Somorjai, az addig ment

a dologgal, hogy egyszer azt mondta a muszka ezredesnek, aki persze egy szót sem értett magyarul:

– Ugye, te niemand, most nem mersz ugatni, mert meg vagy vesztegetve...

De ezt barátságos képpel, alázatosan mosolyogva mondta Somorjai hadapród, és Bock zászlóssal úgy fordíttatta le, hogy azt kérdezte: szabad-e majd tavasszal futópaszulyt ültetni a kerítés mellé?

A muszka ezredes barátságosan igent bólintott Somorjainak. Ekkor aztán mindenkinek elmúlt az aggály a feketealapok miatt.

Néha azért mégis előjöttek ezek a dolgok, és néha mégis egy kis gyanú suhant az embereken át. Az egyszer biztos, hogy most már tekintélyes summára rúgott az adó, amit a táborparancsnokság szedett, amit hosszú évek alatt voltaképpen maguk is önként vállaltak. Bonyolult költségvetés volt, amelyben az ember ki sem ismerte magát, meg nem is kellett és nem is lehetett mindenről elszámolni.

A feketealap, a grófnőtől diszkrétén kapott összegek, a tábori adminisztráció egy összegben elszámolva, a jóléti portéka illetékei és részletei...

Szövevényes és kiterjedt kormányzat és gazdálkodás folyt, a nép adót fizetett, és ha valamire szüksége volt valakinek, arról a térparancsnokság vezérkara döntött. Esetleg a jóléti minisztérium vagy az egészségügyi bizottság, vagy a ruhakomité, vagy a Lavka Vezetősége, vagy a Központi Kultúr Testület, vagy az Általános Gazdasági Intézőség. Ezeknek mindnek volt elnöke, alelnöke, titkára, jegyzője, számvizsgálója, pénztárnoka, közege.

E szervek a lágerjólét érdekében dolgoztak, és önfeláldozóan viselték szívükön a köz érdekeit, ennél fogva meg is érdemelték, hogy ha valami kívánságuk volt, akkor előnyt élvezzenek. Az meg természetes volt, hogy egymás ügyeit hamarabb intézték el, holmi államtisztviselői szolidaritás alakult ki a funkcionáriusok között.

Az aktívak sem voltak mind egyformák. Volt közöttük olyan, aki inkább beillett volna civilnek. Például Vértés főhadnagy úr. Ez a Vértés főhadnagy szelíd ember volt, mindig tisztán és szabályszerűen öltözködött, a parancsnokság rendelkezéseit respektálta, megjelent a katonai tanfolyamokon, de részt vett a különböző kurzusokon is. Gyorsírást tanult, és egyszer ott ragadt a jogásznoknál, mikor azok perrendtartást tanultak, s attól kezdve ő is tanult új polgári rendtartást. Azután akadtak mágnások, akik inkább tartottak a közönséges emberekkel. Nem is szólva a matematikus Fesztről, de ott volt például a Tata, egy magas, kétméteres mágnás. Nagy hosszú szakálla volt, és az igazi nevét mindenki elfelejtette. Nyáron lehetőleg úszónadrágban járt és szelídített varjóját mindig a bal keze mutatóujján tartotta, lehetőleg tisztí gyűlések alkalmával is. A horvát bánnak volt a nagybátyja, és kis angol pipából a legkomiszabb darabos orosz dohányt, a mahorkát szívta. Ezt egy tábori látcső bőrtokjában tartotta, ami a nyakába akasztott szíjon lógott.

Kimondott foglalkozások, pályák, megélhetések nem voltak, de egyesek például, akik könyvelést tanultak, beültek az irodai órák alatt a bokszukba, pénztárkönyvet, naplót vezettek, néha sóhajtottak egyet. Ez akkor volt, mikor nagyobb összegeket hiteleztek vidékre.

– Nem ismeresz te Dorozsmán valami Händler Testvérek céget?...

– Nem. Miért?

Az üzletember rázta a fejét, ráncolta a homlokát, nem mondott semmit. Aztán levelezett a Händler céggel Dorozsmára, hogy valami nagyobb előlegre számít a mai nehéz pénzviszonyok között, meg aztán a cég is új, nem bizalmatlanság, de be fogják látni, hogy ehhez az üzleti elvéhez ragaszkodnia kell.

Akadott olyan, akinek két üzlete is volt, aki fiókokat nyitott, és egyik-másik fiókját, amelyik rosszul ment, feloszlatta. Március

ban mérlegek készültek a boksokban, egyesek csődöt jelentettek, mások ismét gyönyörű jutalmakat osztottak ki a tisztviselők között, fizetéseket emeltek, és terjeszkedésről álmodoztak.

Voltak civilek, akik nagyobb katonák voltak az aktívaknál. Például egy vidéki rőfös minden haditapasztalaton részt vett, és az aktívak nagyon dicsérték. Azt mondták, hogy odahaza már rég a vezérkarban lenne. Voltak pazarló emberek, és voltak fősvények. Akadtak spórolós emberek, akik kockacukrokat gyűjtögettek, és eltették a szaloncukrokról a kis képeket. Ők nem ettek szaloncukrot, de másoktól elkérték.

Egy dunántúli gazdálkodó talált a volhiniai fronton egy szekérláncot. Egy láncot, amivel az ökröket szekérbe fogják. Hatalmas, derék lánc volt. Lehetett vagy nyolc kiló. A gazdálkodó magával hozta a láncot tizenhatezer kilométeren át, és nem is titkolta, hogy nem szimbólumképpen őrzi, haza akarja vinni, otthon a gazdaságban majd jó hasznát veheti. Csak el ne vegyék a leszerelésnél.

Aztán voltak politikusok is. Politikusok meg filozófusok, és ha egy ilyen filozófustól azt kérdezte az ember:

– Nem tudod, mi lesz vacsorára?

Hát így felelt:

– Nem foglalkozom, kérlek, metafizikával.

A politikusok közül dr. Elek Béla, a Szibériai Újság szerkesztője volt a nemzeti-hazafias politika letéteményese, köréje csoportosult a hivatalos hangulat. Vele szemben tulajdonképpen nem is állt senki, mert a szocialistákat letörték. A háborút a szocialistáknak kellett volna megakadályozni, és ilyenformán nagyon hamar le lehetett őket inteni. Nem is igen tudták, ki a szocialista.

A hetesben bizonyos Fábíán Béla lakott, aki azt mondta, hogy békében a Vázsonyi irodavezetője.; Ez a doktor Fábíán Béla demokrata volt, és néha írt egy-egy vezércikket, a Szibériai Újságba, néha vitatkozott dr. Elekkel a hatos pavilonban a demokrata eszméknek nem akadt egy képviselője sem, a Baubezirk egy feudális vár volt törzstisztekkel és öreg katonákkal, ahova nem ért

fel a tömegek lármája. Itt lakott Mitteräger ezredes úr is, aki az egésznek parancsolt. A hetes viszont demokrata pavilon volt.

A szomszédok gyakran hallották, ahogy ő Bódyvel a társadalomtudományt tanulta, emlegették, hogy a lovagias afférvját Székely hadnaggyal nem párbajjal intézte el, és így elhíresztelték róla, hogy szocialista, ért a társadalomtudományokhoz, politikus. Jöttek is hozzá ilyen kérdésekkel, de ezekre kitérő válaszokat adott. Titokban azonban olvasott pár társadalomtudományi könyvet meg társadalmi gazdaságtant, és egy vezérkari századossal elmagyaráztatta magának a hármas szövetséget meg a bekerítési politikát.

Egy napon Fábián ügyvéd úr átjött a hatosba. Nagyon kellemes, élénk fiatal ember volt a demokrata Fábián.

Kedvesen beszélgetett, nem is érintette a politikát, azt mesélte, hogy náluk a hetesben nincs művészet, csak kabaré van, de az is csak nagyon ritkán, az emberek inkább nyelveket tanulnak. Egy öreg századosról beszélt, hogy az milyen elragadtatással emlegette a hatos pavilon színházát, és azt kérdezte tőle Fábián doktor, aztán mondja csak, Pista bátyám – mert ott a hetesben lehetett azt mondani egy századosnak, hogy bátyám, mert az demokrata pavilon –, tulajdonképpen melyik tetszik magának a legjobban a művészek közül.

– Nekem, öcsém, a Nagy Ica...

– Aztán, mondja csak, bátyám, mi tetszik magának rajta olyan nagyon...

– Nekem, öcsém? Hogy mi tetszik rajta? Tudja az isten... Talán az, hogy olyan... olyan házias...

Mikor elmentek a szomszédok, Fábián doktor azt mondta, nem csodálkozik, hogy mint szocialista egy kicsit le van hangolva.

– Ezzel a Burgfriedével leöntöttétek magatokat – mondta Fábián doktor.

– Ezzel le – mondta szomorúan, de nem merte megkérdezni, mi az a Burgfriede, be kellett látnia, hogy nem ért a politikához, még a legegyszerűbb dolgokat sem tudja, ki tudja, milyen

egyszerű ez is például, ez a Burgfriede, és mégsem tudja, hogy miről van szó.

– A hetesről nem beszélek, az egy demokrata pavilon, de hallom, már nálatok is kezdődik...

– Kezdődik...

Nem tudta elképzelni, hogy mi kezdődik.

– Tudod, ez olyan dolog, hogy voltaképpen az Izgató ütötte az első rést a tekintélytiszteleten. De hogy most már a parancsnok rangját feszegetik...

– Igen, azt mondják, nem is őrnagy. Azt mondták, csak százados...

– Szimptóma. Tiszta szimptóma. Tudod, ez ugyanaz, hiszen különben éppen neked mondom, te úgyis tudod, ez éppen olyan, mint mikor a francia forradalomban felállítják az ész oltárát... Elvégre egyelőre csak azt firtatják, hogy a parancsnok Isten kegyelméből való őrnagy-e, vagy csak maga varrta fel a rangot, nem igaz? Hiszen voltaképpen nem változtat a helyzeten, ha hazulról hozta is a rangot, de érdekes, hogy a szimptóma ugyanaz. A minisztérium mégsem egészen parlamentáris formák között működik, de már van minisztériumotok. Még nem felelős, még abszolút, még nem felvilágosodott abszolutizmus... De a legérdekesebb mindenestre, hogy az Isten kegyelméből való hatalomban kételkedik a nép. Ez a legérdekesebb. Nem?

– Hogyne. De igen...

A Fábíán doktorral való beszélgetés módfölött felizgatta. Nem tudta bevárni a másnapot, és mikor a hetes pavilon vendégei elmentek, rohant Bódy Jóskához.

– Nagyon érdekes adalékokat kaptam, ezt meg kell beszélünk...

Grósz Simi, az újságolvasó rohant keresztül a termen.

– Nagy szenzáció van! Nagy szenzáció van, gyerekek. Mostan fordítom a nagy szenzációt. Estére korábban lesz újságolvasás...

– Mi van?

- Még nincsen kész. Most csinálják. Még nincsen egészen kész...
- Micsoda?
- Forradalom. Revoljucija. Russzkaja revoljucija. Orosz forradalom...
- Hagyd Grósz Simit! Miről van szó? Mi az az érdekes? kérdezte tőle

Bödy Jóska.

– Kérlek szépen, a francia forradalomban is felállították az ész oltárát, és ott is úgy kezdődött, hogy a nép hite megingott az Isten kegyelméből valóság elvén. Mi, szocialisták, ugyan nemigen beszélhetünk, mert hiszen itt van az az átkozott Burgfriede, amivel leöntöttük magunkat...

– Hogy nem kell belviszály, a háborúba a munkásság együtt megy a polgársággal, és addig béke lesz az osztályok között a határokon belül, ugye?...

– Igen, ez a Burgfriede, egészen jól tudod. Nem kell belviszály, és a háborúba együtt megyünk mi, munkások a polgársággal, és addig békét tartunk a határainkon belül. Igazad van, erre egészen jól emlékszel. Mondtam már ezt neked?

– Úgy emlékszem, mondtad...

– Tehát nálunk, itt a lágerben is megingott a hit a parancsnokság isteni küldetésében, és már a rangját firtatják egyesek. Érted? Arról van szó, hogy Isten kegyelméből őrnagy-e Steiner, vagy csak saját maga tette a nyakára az őrnagyi rangjelzést... Érted?

– Hogyne... Roppant érdekes...

– Tehát nem az a lényeg, valóban így van-e, hiszen voltaképpen az nem változtat a dolgokon, de nálunk is úgy kezdődött, mint a francia forradalomban: gúnydalokkal az Izgatóban, és íme, ma már itt tartunk, a kételkedésnél. Ha nem is felelős még a népnek a minisztériumunk, de kétségtelen, hogy a központi hatalom már kénytelen megosztani a hatalmat másokkal is, és ha abszolutisztikus is az alkotmányunk, kétségtelen, hogy már van alkotmányunk...

– Óriási! – mondta elragadtatva Bödy Jóska.

¹ Csak becsületesen, alaposan végezzék...

² Kapitány úr...

³ „Mint egy virág, olyan vagy, oly tiszta, szép, szeilid...” (Heine. Képes Géza ford.)

⁴ Disznóság...

⁵ Derék dolog, fickó... Derék...

⁶ Mi van, kicsikém?...

⁷ Zászlós.

⁸ Kínaiak

⁹ Rőf, (régí orosz hossz mérték, kb. 7 méter).